

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

**MARMONTOVA ULICA U SPLITU: POVIJESNI, URBANISTIČKI I
KONZERVATORSKI ASPEKTI**

Pavica Šonjić

Zagreb, 2013.

MARMONTOVA ULICA U SPLITU: POVIJESNI, URBANISTIČKI I KONZERVATORSKI ASPEKTI

Pavica Šonjić

SAŽETAK

Marmontova ulica u Splitu nastala je za vrijeme kratkotrajne francuske uprave u Dalmaciji u trajanju od 1806. do 1813. godine. Predstavlja prvu planski izgrađenu pravocrtnu ulicu nakon ortogonalne ulične mreže Dioklecijanove palače, s čijom je ulicom *cardo* paralelna te iste orijentacije sjever-jug. Riječ je o radikalnom potezu u heterogenu strukturu slojevitog gradskog tkiva, nastalom na mjestu rušenja zapadnog dijela sedamnaestostoljetnog bedema i dijela srednjovjekovne gradske strukture. Tijekom XIX. i u prvoj polovici XX. stoljeća ulica prolazi kroz formalno i funkcionalno oblikovanje, kada se prvo duž istočne, a zatim zapadne strane, podižu arhitektonska zdanja u različitim stilovima, visinskim odnosima te konačnim funkcijama. Neke od namjena još su uvijek prisutne u ulici, od kojih ribarnica i sumporno kupalište imaju najdužu tradiciju djelovanja. U XX. stoljeću s porastom broja stanovništva i prometa u Splitu, javljaju se regulacijski planovi s ciljem razvoja grada prema sjeveru. Oni uključuju i Marmontovu ulicu, tako da planiraju i provode proboj kroz sjeverni zid bastiona Priuli, čime se ulica produžuje i postaje jedna od glavnih prometnica u gradu. Pri probou je aktualiziran problem valorizacije i zaštite gradskog obrambenog sustava, što je potaknuto radovima koji nisu poštivali konzervatorske smjernice, ostavljajući preveliki proboj, oštećene i nedefinirane rubove sjevernog zida bastiona Priuli. Pokušaj revitalizacije tog prostora dao je 1958. godine arhitekt Boris Kalogjera u sklopu plana *Novog gradskog centra*, no izveden je samo dio projekta, izgradnja poslovno-uslužnog kompleksa u zapadnom dijelu bastiona. Tek 1996. godine ulica se prenamjenjuje u pješačku zonu, kada dobiva današnji izgled prema projektu arhitekta Vjekoslava Ivaniševića. Tada je definiran i istočni dio bastiona, dobivši funkciju odmorišta, ali rubovi sjevernog zida bastiona još uvijek ostaju nedovršeni. Do danas je adaptiran kompleks u zapadnom dijelu te je zapadni zid uređen „zakrpom“ koja odudara od ostatka zida materijalom i tehnikom izvedbe. Marmontova ulica jedna je od povijesno, urbanistički i funkcionalno najvažnijih ulica u gradu Splitu, te kao takva treba biti predmet konzervatorskog zanimanja.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži 66 stranica i 49 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: Marmontova ulica, urbanizam grada Splita, bastion Priuli, zaštita

Mentor: dr. sc. Marko Špikić, docent, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ocjenjivači: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor, dr. sc. Marko Špikić, docent, dr. sc.

Jasna Galjer, izvanredni profesor

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Sadržaj

Uvod.....	4
1. Slojevitost urbanističkog razvoja grada Splita i Marmontova ulica	
1.1. Pozicija Marmontove ulice u urbanističkoj matrici Splita.....	7
1.2. Geneza grada Splita do početka XIX. stoljeća.....	9
2. Marmontova ulica: od nastanka do 1947. godine	
2.1. Ulica u doba nastanka početkom XIX. stoljeća.....	12
2.2. Ulica u XIX. stoljeću.....	15
2.3. Ulica u prvoj polovici XX. stoljeća.....	17
3. Marmontova ulica: od 1947. godine do danas	
3.1. Marmontova ulica u drugoj polovici XX. stoljeća.....	19
3.1.1. Produženje i prenamjena ulice probijanjem bastiona Priuli 1947. godine.....	21
3.1.2. Prekid prometa u Marmontovoj ulici i transformacija u šetnicu 1996. godine.....	23
3.2. Osvrt na intervencije u drugoj polovici XX. stoljeća.....	26
3.3. Današnji izgled i funkcija ulice: osvrt na kritične točke u prostoru.....	30
4. Zaključak.....	32
Ilustracije.....	34
Popis ilustracija.....	60
Bibliografija.....	64

Uvod

Jedan od glavnih motiva dalmatinskih gradova su *kale* ili *kalete*, ulice različitih formata koje tvore gusto isprepletene urbane cjeline. Svaki grad ima različiti izgled, jer su ulične forme determinirane prostornim zadanostima. „*Kaleta je racionalna struktura koja pametno koristi teren što ga ima na raspolaganju.*“¹ Zanimljiv primjer ulične strukture može se naći u gradu Splitu, gdje se na jednoj površini isprepliće više vremenski različitih slojeva ulične mreže. Unutar planski izvedene ortogonalne ulične matrice Dioklecijanove palače nastaju, tijekom dužeg vremenskog perioda, krivudave, slobodnije organizirane ulice. Tako započeti obrazac slobodnijeg iskorištavanja prostora, prema trenutnim potrebama i zahtjevima, održat će se dugi niz stoljeća, ponavljajući se u strukturi srednjovjekovnog grada nastalog uz zapadnu stranu palače, ali i u okolnim gradskim predgrađima. Tek izgradnjom Marmontove ulice početkom XIX. stoljeća doći će do odstupanja od usvojenog obrasca, vraćajući se ponovno antičkoj formi ravne, usmjerene ulice, no ona će se, tijekom narednog stoljeća, izgradnjama duž svojih bočnih strana integrirati u gradsko tkivo i postati jedna od najvažnijih gradskih ulica. Iako Marmontova ulica formalno odstupa od tipične dalmatinske kale, na simboličko-značenjskoj razini je *kala* u pravom smislu te riječi. Prema Edi Šegviću kala je „*jedan demokratičan prostor, mjesto susreta i razgovora, kupovine i druženja, igre i šetnje*“, spoj svega što Marmontova ulica predstavlja Splicanima.²

Važnost Marmontove ulice za grad Split može se promatrati kroz niz kategorija, počevši od povijesnih, preko urbanističko-funkcionalnih do spomenutih simboličko-značenjskih aspekata. Upravo zbog te slojevitosti značenja koja nosi, Marmontova ulica odabrana je kao tema ovog rada. Cilj je definirati njenu poziciju u cjelini gradskog urbanizma, te na temelju iznesenih podataka propitati opravdanost poimanja ulice kao jedne od povijesno, urbanistički i funkcionalno najvažnijih ulica u gradu Splitu, koja kao takva treba biti predmet konzervatorskog zanimanja.

Rad je organiziran u tri poglavlja, koja prikazuju ulicu počevši od opisa općenitih karakteristika do pojedinačnih događaja bitnih za njeno vrednovanje u cjelini gradskog urbanizma. Prvo poglavlje donosi općenite podatke o ulici, kao uvod za razumijevanje daljnje detaljnije razrade materije, na što se nadovezuje pregled razvoja urbanizam grada Splita prije nastanka ulice, s ciljem prezentiranja slojevitosti gradskog tkiva, čiji će integritet u zapadnom

¹ ŠEGVIĆ, 2007: 157.

² ŠEGVIĆ, 2007: 178.

dijelu grada narušiti prodor pravocrtne Marmontove ulice. Kroz drugo poglavlje prikazuje se period od 150 godina, počevši s razdobljem francuske uprave u Splitu početkom XIX. stoljeća i opisom događaja koji su doveli do proboja ulice. Potom se prikazuje slijed postupnog fizičkog i funkcionalnog oblikovanja ulice, podijeljen na razdoblje XIX. i prve polovice XX. stoljeća, tijekom kojih se prvo oblikuje istočno, a zatim zapadno ulično pročelje. Treće poglavlje, s povijesnog i kritičkog aspekta, zahvaća period od svega 50 godine, s posebnim naglaskom na dvjema godinama. Prva godina je 1947., kada je probijanjem sjevernog zida bastiona Priuli ulica produžena prema sjeveru i oblikovana u najvažniju gradsku prometnicu, kao važan dio razvojnih planova novog gradskog centra na sjeveru. Druga godina je 1996. kada ulica mijenja funkciju postajući isključivo šetnica, te dobiva svoj današnji izgled izvedbom projekta popločenja arhitekta Vjekoslava Ivaniševića. Detaljniji osvrt na ovaj kratki period, uz naglasak na dvije godine, proizlazi iz činjenice što je tada definiran današnji izgled ulice, a intervencija na bastion Priuli izazvala je djelovanje konzervatorske službe na zaštiti i prezentaciji obrambenog sustava grada. Poglavlje završava uvidom u današnju prostornu situaciju i funkcioniranje ulice, s naglaskom na kritičnim točkama kojima bi trebalo posvetiti dodatnu pažnju u daljnjem razvoju ulice.

Pri pisanju rada, kao polazišni tekst koristila sam *Studiju o prostornom razvoju Marmontove ulice u Splitu, s posebnim osvrtom na građevinski sklop uz Obrov (1807-1989)* Slavka Muljačića, koja pregledno prikazuje događaje bitne za ulicu kroz podjelu na odgovarajuće periode, popraćeno tlocrtnim prikazima prostornog razvoja. Brojni monografski prikazi poslužili su mi kao detaljniji uvid u pojedinačna arhitektonska djela, događaje i osobe vezane uz ulicu uglavnom u periodu prije XX. stoljeća, koje je više popraćeno problemskim člancima i studijama. Među njima se posebno ističu članci Duška Kečkemeta koji propituju poziciju i važnost urbanističkog naslijeđa kao konzervatorske teme, pozivajući se na proboj sjevernog zida bedema Priuli. Što se tiče projekta prenamjene ulice iz prometnice u pješačku zonu, izostaju cjeloviti pregledi i valorizacija u relevantnoj stručnoj literaturi. Većina podataka o tom projektu zasniva se na člancima iz dnevnog lista *Slobodna Dalmacija* pod rubrikom *grad Split*, te razgovoru s projektantom arh. Vjekoslavom Ivaniševićem, kojem se ovim putem zahvaljujem na izdvojenom vremenu za razgovor o projektu i ustupljenom slikovnom materijalu vezanom uz samu izvedbu.

Osnovni materijal za analizu i komparaciju urbanističkog razvoja grada Splita karte su koje sam pronašla u Kartografskoj zbirci Sveučilišne knjižnice u Splitu i u Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju pri Državnom arhivu u Splitu. Terenskim istraživanjem ulice tijekom ove godine, dobila sam direktan uvid u trenutno stanje, uz poseban naglasak na kritičnim točkama na

području bastiona Priuli. Pri tome mi je pomogla i prepiska s voditeljem gradskog Odsjeka za staru gradsku jezgru, arhitektom Goranom Nikšićem, kojim bih se ovim putem zahvalila na ukazanoj pomoći pri razumijevanju određenih događaja koji su doveli do današnjeg stanja zapadnog dijela sjevernog zida bastiona Priuli. Zahvalila bih se i prijateljici Sanji Kozulić, koja je napravila opsežnu fotografsku dokumentaciju ulice početkom 2012. godine i omogućila velik dio slikovnog materijala u radu. Za kraj, zahvalila bih se svom mentoru, Marku Špikiću, na ukazanom povjerenju pri odabiru teme rada, usmjeravanju prilikom istraživanja i korisnim savjetima tijekom pisanja rada.

1. Slojevitost urbanističkog razvoja grada Splita i Marmontova ulica

1.1. Pozicija Marmontove ulice u urbanističkoj matrici Splita

Marmontova ulica urezala se u slojevitu gradsku strukturu Splita svojom oštrom pravocrtnom formom. Pružajući se u smjeru sjever-jug, poput rimskog *carda*, predstavlja prvu pravilnu splitsku ulicu nakon antičke ortogonalne mreže u Palači. Unatoč prvotnoj naglašenoj monumentalnosti ulice u usporedbi s okolnim prostorom, tijekom vremena podignuta su zdanja duž njenih bočnih strana umanjila efekt prostorne diskrepancije.

Ulica se smjestila sa zapadne strane gradske jezgre, uz koso položenu ulicu Obrov, granicu nekadašnjeg srednjovjekovnog grada (slika 1). Nekoć je bila kraća, protežući se na sjeveru do početka sedamnaestostoljetnog bastiona Priuli, gdje je zatim skretala istočno, zaobilazeći šesnaestostoljetni bedem Civran. Danas se, nakon probijanja sjevernog pročelnog zida bastiona Priuli 1947. godine, pruža kontinuirano cijelom dužinom od Rive na jugu do Trga Gaje Bulata na sjevera, čije rubne građevine, zgrada Hrvatskog narodnog kazališta, crkva Gospe od Zdravlja i kuća Jelaska, doprinose zaključku ulice (slika 2).

Na potezu od Rive do Trga uočavaju se raznolike strukture koje okružuju njene bočne strane, dajući karakter ulici i doprinoseći njenoj arhitektonsko-urbanističkoj važnosti za grad Split. Tako istočna strana započinje s trokatnom uglovnicom Ilić, na koju se nastavljaju dvije dvokatnice Ilić i Giustini (kroz prvu je u prizemlju probijen prolaz kojim je ulica spojena s istočnom Morpurgovom poljanom), zgrada Sumpornog kupališta, plato s ribarnicom u pozadini, jednokatnica znana kao konjušnica, jedna prizemnica o kojoj nema posebnog zapisa, šesnaestostoljetni bastion Civran, kuća Pavlović i prošireni odmorišni prostor (slike 18, 19, 23, 25, 38, 45). Sa zapadne strane ulica započinje istočnim krilom Prokurativa, prema ulici izvedeno u tri različita stilska sloja (slika 21). Zatim slijede stubište koje vodi prema povišenim Prokurativama, bočno pročelje sjeverne zgrade Prokurativa, prizemnica umjetničkog salona „Galić“, trokatna uglovnica Duplančić, kuća Pavlović (druga kuća u ulici u vlasništvu iste obitelji) i izdvojena robna kuća izgrađena u zapadnom perimetru bastiona Priuli (slike 22, 27, 20, 47). U ovim zgradama smješteni su prostori različitih namjena, koji doprinose funkcionalnoj važnosti Marmontove ulice u životu grada. Na jednom mjestu koncentrirane su najrazličitije djelatnosti, od kojih su neke zadržale stoljetnu tradiciju djelovanja upravo u ovoj ulici. Najviše je objekata trgovačko-ugostiteljske namjene, no svoje mjesto su našle i kulturne ustanove, umjetnički salon „Galić“, fotoklub „Split“ te znakovito

pozicioniran francuski institut „Alliance Française“. Zanimljivost ulice je i ljekarna smještena u prizemlju dvokatnice Ilić, koja svojom izvornom opremom s početka XX. stoljeća doprinosi povijesnoj vrijednosti ulice (slika 26). Ipak, ulica je možda najpoznatija po ribarnici i sumpornom kupalištu, koje svojim mirisima nedvojbeno doprinose sveopćem ugođaju (slika 17).

I sama ulica u cjelini je mijenjala svoju namjenu. Probojem bastiona Priuli postaje jedna od najvažnijih gradskih prometnica, da bi tek nakon pola stoljeća postala pješačka zona. U literaturi nisam pronašla jasne podatke koji bi razlučili namjenu ulice prije 1947. godine, no neki od podataka navode na pretpostavku da je i prije te godine bila u funkciji prometa, ali sigurno manjeg inteziteta. Tako piše da je 1929. godine ulica bila asfaltirana, a 1934. godine otupljen je ostatak ugla bastiona Civran radi lakšeg kolnog prometa.³ Prema Generalnom urbanističkom planu grada Splita donesenom 2005. godine, Marmontova ulica se nalazi u „zoni A“, prostoru koji je definiran bedemima izgrađenima u XVII. stoljeću. Status „zone A“ označava najstrožu zaštitu povijesnih struktura, gdje se svaka intervencija u prostoru i unošenje nove namjene strogo kontroliraju od strane nadležnog tijela ili odobravaju od strane nadležnog konzervatorskog odjela.⁴

³ MULJAČIĆ, 1990: 127.

⁴ <http://www.split.hr/Default.aspx?sec=697>, posjećeno 26.08.2013.

1.2. Geneza grada Splita do XIX. stoljeća

Split je grad koji je nastao na slojevitoj urbanoj podlozi (slike 3, 4, 5, 6). Tragovi sukcesivnih graditeljskih faza jasno se osjećaju u prostornoj strukturi, a jedna od njih je upravo i Marmontova ulica. Stoga, da bi se predstavila važnost Marmontove ulice u heterogenom naličju Splita, potrebno je krenuti od samih začetaka grada.

Osnova iz koje se razvio grad Split pravilna je geometrijska struktura. Riječ je o palači rimskog cara Dioklecijana, planski izgrađenoj na prijelazu iz III. u IV. stoljeće (slika 7). Građevina jasno odražava duh rimske prostorne organizacije, koja teži pravilnosti, organiziranosti i simetričnosti. Palača je izvedena iz četverokutnog tlocrta, omeđenog zidinama koje su nekoć imale šesnaest kula te podijeljenog u četiri kvadranta dvjema središnjim komunikacijskim osima, ulicama *cardo* (u smjeru sjever-jug) i *decumanus* (u smjeru istok-zapad).⁵

Tijekom prve polovice VII. stoljeća pravilno organizirana struktura palače doživljava prve prostorne intervencije, za vrijeme naseljavanja stanovništva susjedne Salone, koja je napadnuta i porušena za vrijeme avarsko-slavenskih pohoda.⁶ Ono u skladu sa svojim potrebama započinje s adaptacijom i prenamjenom postojećih struktura, istovremeno gradeći nove iskorištavanjem svakog slobodnog dijela prostora. Ovi zahvati dokidaju dotadašnju strogoću osnovnog tlocrta Palače sitnim prostornim nepravilnostima (slika 8). Započinje razvoj grada koji u svojoj podlozi ima slobodniju tlocrtnu dispoziciju, karakteriziranu organskim rastom gradskog tkiva, prema trenutnim potrebama i mogućnostima. Na prijelazu iz XII. u XIII. stoljeće grad, koji u ovom periodu ima status autonomne komune, počinje se širiti zapadno od zidina palače, izgrađujući jezgru srednjovjekovnog grada koji će se kroz naredna stoljeća slobodno širiti u prostoru. Upravo u ovoj razvojnoj fazi Splita najbolje se iščitava spomenuti nesputani prostorni razvoj, posebno karakterističan po mreži uskih, krivudavih ulica koje su proizašle iz slobodnog prisvajanja i izgradnje kuća prema potrebama stanovnika. Već tada se novoizgrađeni dijelovi omeđuju zidom, kao svojevrsna zaštita pored postojećih zidina palače.⁷

Izgradnju obrambenog sustava nastavljaju i Mlečani pod čiju vlast Dalmacija potpada 1420. i ostaje sve do 1797. godine. Po osvajanju Splita započinju s izgradnjom kaštela za vojničku

⁵ Više o Palači vidi u: ADAM, 1996: 5.-17., BELAMARIĆ, 1997: 18.-27., BULIĆ, 1927., CAMBI, 2005: 165., KEČKEMET, 2003: 7.-24., TUŠEK, 2011: 11.

⁶ MARASOVIĆ, 2009: 14., TUŠEK, 2011: 11.

⁷ MARASOVIĆ, 1997: 48.-51., MARASOVIĆ, 2009: 16.-2., TUŠEK, 2011: 13.

posadu, smještajući ga na obalu izvan JZ ugla Palače.⁸ Na zapadnom kraju srednjovjekovnog grada, ispred već postojećeg slabog zida, grade jači zid. Danas je pozicija ovog zida upisana u strukturi grada kao istaknuta, koso postavljena ulica Obrov (slika 9). Tijekom XVI. i XVII. stoljeća sigurnost europskih naroda i teritorija ugrožavaju osmanlijski osvajački pohodi. Takva situacija potiče dodatno pojačavanje postojećih i izgradnju novih obrambenih sistema gradova. Split nije bio izložen snažnijim napadima, ali postojala je neposredna opasnost zbog osmanlijske prisutnosti u okolini, kao što je osvajanje Klisa 1537. godine. Postojeće zidine još uvijek se ne mijenjaju novima, već se ojačavaju i nadograđuju. Kao primjer imamo stoljeće prije izgrađen zapadni zid na Obrovu kojeg Mlečani na sjevernom i južnom kraju jačaju dogradnjama bastiona Civran (kasnije zvan i drugim imenima: Zorzi, De Rossi, Tartaglia) i Bernardi.⁹ Inicijativa za izgradnju snažnijeg i modernijeg obrambenog sustava javlja se u prvoj polovici XVII. stoljeća, kad se između Mlečana i Osmanlija vodi Kandijski rat (1645-1669). Split je još jednom u neposrednoj opasnosti, ne samo zbog blizine Osmanlija, već manjkavosti i dotrajalosti postojećih bedema, o čemu svjedoče i prepiske Senata s mletačkim vojnim inženjerima nakon obavljenih terenskih uvida.¹⁰ U konačnici, novi cjeloviti sustav bedema počinje se podizati uokolo Splita 1660. godine. Projekt odobren od strane mletačke vlade podrazumijevao je izgradnju triju bastiona orijentiranih prema kopnu i dvaju bočnih polubastiona uz morsku obalu, svi međusobno povezani zidinama (slika 9).¹¹ Izgradnja je započela središnjim bastionom Corner, što se nastavilo na istočni bastion Contarini te JI i JZ polubastione, da bi bila zaključena nepotpunom izvedbom zapadnog bastiona Priuli 1668. godine.¹² Dovršetak izgradnje poklapa se s prestankom Kandijskog rata, nakon kojeg se Mletačka Republika širi u unutrašnjost Dalmacije. Takav razvoj događaja odrazio se povoljno na sigurnost grada Splita, ali nepovoljno na zaključno dovršavanje novih bedema, pogotovo u izvedbi bastiona Priuli (slika 10).¹³ Nikada nije privedeno kraju ojačavanje zidova bastiona nasipanjem zemlje s unutrašnje strane, što je s vremenom ubrzavalo oštećivanje samih zidova.¹⁴

Unatoč zidinama, koje bi se mogle doživjeti kao zapreka slobodnom razvoju grada, Split je tijekom stoljeća njihovih postupnih faza izgradnje ipak rastao, i unutar i izvan njihovih gabarita. Srednjovjekovna matrica pokazuje iskorištenost svog slobodnog prostora unutar

⁸ MARASOVIĆ, 2009: 18.

⁹ MARASOVIĆ, 2009: 20.

¹⁰ DUPLANČIĆ, 2007: 9.

¹¹ DUPLANČIĆ, 2007: 14.

¹² DUPLANČIĆ, 2007: 19.

¹³ DUPLANČIĆ, 2007: 32.

¹⁴ DUPLANČIĆ, 2007: 33.

njih, dok istovremeno na tada perifernim dijelovima grada počinju s rastom gradska predgrađa, Lučac na istoku, Manuš i Dobri na sjeveru te Veli Varoš na zapadu (slika 11). Tijekom XVIII. stoljeća ona se sve više približavaju vanjskim rubovima bedema te svojom gusto isprepletenom prostornom organizacijom ulica i kuća predstavljaju kontrast oštrini i jasnoći linijskog obrisa mletačkih bedema. Ovakva koncentracija različitih strukturnih oblika čini matricu splitskog urbanizma jedinstvenim primjerom, a upravo na jednoj od razmeđi takve heterogenosti nastala je i Marmontova ulica početkom XIX. stoljeća (slika 12). Ono što je prethodilo intervenciji Francuza, za čije kratke prisutnosti nastaje, sve je trošnije stanje zidina u koje dolaze nakon gubitka svoje prvotne namjene. U pokušaju njihovog lakšeg održavanja, grad se tijekom XVIII. stoljeća odlučuje za njihovo privatiziranje, čime ujedno i osigurava sredstva za vlastito funkcioniranje. Dobar primjer prenamjene je bastion Priuli koji u najam uzimaju obitelji Bajamonti, Božić i Pavlović, te koriste prostor za izgradnju svojih kuća i uređivanje privatnih vrtova.¹⁵ Ipak, unatoč toj inicijativi, veći dio bedema nastavlja propadati, zbog čega se početkom XIX. stoljeća Francuzi odlučuju na drastične intervencije u postojećem prostornom ustroju, posebno na zapadnom dijelu, ostavljajući izrazite tragove u dotada heterogenom urbanističkom tkivu, a Marmontova ulica jedna je od njih.

¹⁵ DUPLANČIĆ, 2007: 36.

2. Marmontova ulica: od nastanka do 1947. godine

2.1. Ulica u doba nastanka početkom XIX. stoljeća

Od svog osnutka do početka XIX. stoljeća Split se oblikuje širenjem iz pravilne jezgre. Dioklecijanova plača, koja čini jezgru grada, prvotno je adaptirana, a slobodni prostori iskorišteni su za novogradnje. Kada je njen okvir postao tijesan, ne poduzimaju se drastična rušenja postojećeg, već se novi dijelovi grada šire iz jezgre prema van, na zapadnu stranu, gdje se prema potrebama stanovništva postupno gradi nova urbana struktura. Zbog ratnih prijetnji novostvoreni prostor se opasuje zidom na zapadu s dvije popratne kule, da bi konačnu zaštitu, ili „ogradu“, dobio 1660-ih godina. Tijekom tih postupnih izgradnji nije dolazilo do radikalnih zahvata u postojeće gradsko tkivo. Stvorena je heterogena cjelina, čiji se pojedini dijelovi nisu međusobno isključivali, već nadopunjavali. No, početkom XIX. stoljeća, Francuzi dolaskom na vlast u Dalmaciju, poduzimaju niz zahvata potaknutih vojno-strateškim ciljevima, od kojih su neki vidljivi i danas. Marmontova ulica rezultat je jedne od intervencija u strukturu grada Splita, o čemu će biti riječi u ovom poglavlju.

U periodu od 1806. do 1813. Dalmacija se nalazila pod francuskom upravom, koju je provodio vojni zapovjednik Dalmacije, prvo general, a potom maršal, Auguste Marmont.¹⁶ U to vrijeme grad Split se nesputano razvijao. S obzirom da su ratne opasnosti nestale, posebno su se širila predgrađa koja su bila ostala izvan gabarita bedema iz XVII. stoljeća. Sami bedemi bili su u lošem stanju, nikada dovršeni u cijelosti, te nedovoljno održavani, tijekom prethodnog stoljeća postupno su propadali.¹⁷ Francuzi su iskoristili zatečeno stanje u svoju korist i povodeći se za vojno-strateškim ciljevima intervenirali u postojeće gradske prostorne odnose.

Auguste-Frédéric-Louis Viesse de Marmont (1774.-1852.) bio je dugogodišnji Napoleonov prijatelj i pratitelj u važnim vojnim pohodima, prije i nakon njegova krunjenja za cara. Zahvaljujući svojim vojnim zaslugama, Napoleon ga postavlja za vojnog zapovjednika Dalmacije i Albanije 1806. godine, da bi ga 1809. imenovao maršalom, čime je postao najmlađi od Napoleonovih maršala.¹⁸ Te godine postaje i glavni guverner Ilirskih pokrajina,

¹⁶ KEČKEMET, 2006: 7.

¹⁷ KEČKEMET, 2006: 38.

¹⁸ BARAS, 1977: 8.-9.

zasebne upravno-teritorijalne cjeline Francuskog carstva sastavljene od dijelova hrvatskog i slovenskog teritorija.¹⁹ Iako je potkraj Napoleonove vladavine 1814. godine prozvan izdajicom, neupitan je njegov dotadašnji doprinos uspjesima francuske vojske i provedbi francuske uprave na području Dalmacije.²⁰ Za vrijeme njegovog djelovanja od 1806. do 1811. godine, na prostoru Dalmacije se poduzima niz urbanističkih, infrastrukturnih i kulturnih zahvata. Tako se gradi cesta od Knina do Dubrovnika, saniraju Trogir i Split, provodi reforma školstva te potiče razvoj trgovine, prometa i kulture.²¹

Maršala Marmonta u Splitu posebno je fascinirala Dioklecijanova palača, za koju je počeo stvarati planove očuvanja i oslobađanja od srednjovjekovnih dogradnji s ciljem prezentiranja izvornog antičkog sloja.²² No, zahvati koji su u konačnici izvedeni, i po kojima će ostati zapamćen, odnose se na uklanjanje dijelova sedamnaestostoljetnih bedema, posebno dijelova na zapadnoj strani grada. Marmont je tako s rušenjima započeo 1807. godine, dajući splitskoj Općini popis radova koje mora izvesti u svrhu saniranja i uljepšavanja grada, a sredstva za njihovo izvođenje trebala je osiguravati Komisija za poljepšanje Splita, koju osniva 1810. godine.²³ Prva intervencija bila je uklanjanje mletačkog kaštela iz XV. stoljeća, smještenog uz JZ ugao palače, koji više nije udovoljavao svojoj prvotnoj obrambenoj funkciji. Nakon toga, nastavilo se s rušenjem zapadnog dijela bedema iz XVII. stoljeća, kada su uklonjeni JZ polubastion San Antonio i zidine koje su ga vezale s bastionom Priuli.²⁴ Na dobivenom slobodnom prostoru Marmont je poduzeo nekoliko graditeljskih pothvata, koji su ostali trajno vidljivi u današnjoj strukturi grada. Tako je nasipanjem obale od mjesta porušenog kaštela do crkve sv. Frane proveo proširenje Rive prema zapadu (slika 1). Na mjestu porušenog polubastiona i zidina oblikovao je zemljište u obliku izduženog pravokutnika kojem je namijenio ulogu javnog parka, a ono što je najvažnije za ovaj rad, uz istočnu stranu parka oblikovana je duga pravocrtna ulica, danas poznata kao Marmontova ulica (slike 1, 2 i 12). Teren na kojem je podignut park bio je različito niveliran, spuštajući se od sjevera prema jugu, no na kraju je ujednačen nasipavanjem južnog dijela, ostavljajući ulicu na nešto nižoj razini.²⁵ Jedan od Marmontovih planova bio je produživanje pročelja palače reprezentativnim kućama na prostoru produžene Rive, što bi se prema jednom od sačuvanih projekata arhitekta Basilija Mazzolija ostvarilo ujednačenim pročeljima, na kojima se u prizemlju umnaža motiv

¹⁹ <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1174>, posjećeno 09.09.2013.

²⁰ BARAS, 1977: 11.

²¹ BARAS, 2011: 199.-220.

²² KEČKEMET, 2006: 78.-79.

²³ KEČKEMET, 2006: 81.

²⁴ DUPLANČIĆ, 2007: 38.

²⁵ KEČKEMET, 2006: 167.

luka građenog od kamena, uključujući i veličanstveni portik jedne od zgrada koji bi gotovo poput slavoluka predstavljao južni ulaz u Marmontovu ulicu (slika 13).²⁶

Ako usporedimo planove grada prije i nakon dolaska Francuza, jasno se uočava nastala prostorna diskrepancija između novostvorenih i prethodnih struktura. Na primjeru planova grada Splita prije XIX. stoljeća jasno se mogu promotriti obrisne linije gradskih bedema (slike 9, 10, 11). Tako se uočava zapadni zid koji je spajao bastion Priuli s polubastionom San Antonio, pružajući se dijagonalno u smjeru SI-JZ, s ishodištem uz lijevi ugao šesnaestostoljetnog bastiona Civran. No, ako pogledamo katastarski plan Splita iz 1831. g. vidljivo je da Marmontov perivoj i Marmontova ulica dokidaju prethodnu prostornu dispoziciju namećući potpuno nove prostorne odnose (slike 14 i 15). Marmontova ulica je prva pravocrtna ulica u tadašnjem Splitu, prva nakon uređene ortogonalne mreže Dioklecijanove palače. Upravo uspoređivanjem s tlocrtom Palače uočava se da je njen smjer pružanja paralelan sa smjerom *carda*, jedne od dviju glavnih ulica u palači s usmjerenjem sjever-jug. Ulica poput prethodnog zapadnog zida kreće na sjeveru od bastiona Civran, tek manjim dijelom skrećući na istočnu stranu u manju ulicu, te se pravocrtno nastavlja prema jugu. Isto prostorno usmjerenje ponavlja i susjedni Marmontov perivoj.

Iz navedenog je vidljivo da su Francuzi svojom intervencijom uspostavili nove prostorne odnose u postojećem gradskom ustroju, negirajući parametre uspostavljene sedamnaestostoljetnim bedemima i slobodnom uličnom mrežom srednjovjekovnog grada, no opet poštujući koordinate uspostavljene u samoj jezgri Splita, pravocrtnost i orijentaciju *carda*. Splitska Općina odlučila je Marmontu, u znak zahvale za njegove zasluge u gradu, izraditi spomen-medalju, koju je on prvo odbio želeći da se novac iskoristi za radove, no naposljetku je ipak napravljena.²⁷ Sami građani dvojako su se odnosili prema Marmontovim planovima i ostvarenjima. Tako je dio stanovnika prigradskog naselja Veli Varoš tražio da se kroz park probije put, jer nisu htjeli zaobilaziti park na putu do grada, dok se dio Splitskana zalagao za dovršavanje park, odbijajući ideju o probiju puta.²⁸ Također, vlasnici zemljišta uz obalu, gdje je Marmont s Mazzolijem planirao produžiti pročelje Palače reprezentativnim gradnjama, nisu odobraval i Mazzolijev projekt odbijajući zahtjev za usklađenošću i reprezentativnošću, želeći što veću iskorištenost prostora s poslovnom namjenom u prizemlju te stambenom na katovima.²⁹

²⁶ KEČKEMET, 1993: 10., KEČKEMET, 2012: 158.-159.

²⁷ KEČKEMET, 2006: 170.-172.

²⁸ KEČKEMET, 2006: 175.

²⁹ KEČKEMET, 2012: 160.

2.2. Ulica u XIX. stoljeću

Tijekom prve polovice XIX. stoljeća, u vremenu kada je tek uvedena u gradsku uličnu mrežu, ulica se označava kao put koji prati Marmontov perivoj s istočne strane, tzv. *parkovna ulica*. Označavaju je i kao korisnu i lijepu ulicu koja, skrećući na sjevernom kraju desno od bastiona Civran, povezuje obalu na jugu s predgrađem Manuš na sjeveru. Navedena spominjanja ulice nalazimo tijekom 1840-ih u zapisniku općinske sjednice pod vodstvom arhitekta Vicka Andrića, koji govori o prvim intervencijama poduzetima za njeno poboljšanje od vremena probijanja.³⁰ Ovo poglavlje je stoga posvećeno prvim izgradnjama koje započinju definirati bočne perimetre parkovnog puta, prvenstveno njegove istočne strane, dajući mu karakteristike prave ulice.

U vrijeme kada je ulica nastala, duž njenih bočnih strana nije postojalo izgrađenih objekata. Duž zapadne strane, na nešto višoj razini, prostirao se Marmontov perivoj, kroz koji se pružao pogled na Veli Varoš (slika 1). Na istočnoj strani mogle su se vidjeti strukture srednjovjekovnog dijela grada, počevši od venecijanskog bastiona Bernardi na jugu, zatim pročelja srednjovjekovnih kuća uz koso položenu ulicu Obrov koja je završavala na sjeveru podno bastiona Civran, prateći tako tlocrtnu poziciju ranijeg venecijanskog zapadnog obrambenog zida koji je također povezivao navedene bastione (slike 1 i 15). Uz samu ulicu, ispred Obrova, prostirali su se vrtovi i ljekoviti sumporni izvori, čiji će se potencijal započeti iskorištavati već 1926. godine, kada Švicarac Nikola Selebam gradi jednokatnicu u kojoj otvara prvo sumporno kupalište za liječenje reume i drugih bolesti, dajući tako Marmontovoj ulici jednu od prvih funkcija.³¹

Sredinom XIX. stoljeća započinje intenzivnija djelatnost uokolo ulice. Tako je 1844. na inicijativu Vicka Andrića snižen teren oko bastiona Civran te mu je otupljen dotada šiljasti ugao, čime Marmontova ulica dobiva pun profil širine 9, a dužine 195 metara.³² Sljedeće inicijative vezane su uz oblikovanje i prenamjenu paralelnog Marmontovog perivoja što se odražava i na zapadno oblikovanje ulice. Perivoj je prvotno intenzivno građen od 1808. do 1810. godine, da bi zbog nedostatka novčanih sredstava, odlaska Francuza i manjka entuzijazma među Splićanima sve više propadao. Godine 1858. javlja se inicijativa predvođena budućim gradonačelnikom Antonijem Bajamontijem, da se na dijelu terena

³⁰ KEČKEMET, 1993: 143.

³¹ MULJAČIĆ, 1990: 122.

³² MULJAČIĆ, 1990: 122.

izgradi kazalište, što rezultira projektom prenamjene perivoja u trg omeđen zgradom kazališta na sjeveru, te dvama bočnim krilima na jugu izvedenim u skromnijem mjerilu po uzoru na venecijanske Prokurative na Trgu Sv. Marka. U početnoj fazi izgradnje izgrađeni su zgrada kazališta na sjeveru i zapadno krilo, tako da od perioda 1863. do 1867. godine zapadni dio Marmonotove ulice još uvijek gleda na povišeni teren, no jasan pogled prema Velom Varošu zatvaraju izgrađeni dijelovi Prokurativa, što će i ostati tako do narednog stoljeća, kada se dovršava istočno krilo (slika 16). S druge strane, uz istočnu liniju ulice, tijekom druge polovice stoljeća intenzivira se graditeljska djelatnost. Počevši od juga prema sjeveru možemo uočiti nekoliko zdanja, koja većinom i danas postoje. Tako se na graničnom dijelu s Rivom podiže trokatna uglovnica Ilić, na koju se u produžetku ulice nastavljaju dvije dvokatnice Ilić i Giustini (slika 38). Zatim slijedi trokatnica Vidović, iza koje će se 1890. godine po nacrtu arhitekta Ante Bezića podignuti zgrada ribarnice, izniman primjer inženjerske arhitekture na ovom području (slika 17). Posljednja u ovom nizu je jednokatnica nazvana *konjušnica*, zgrada nepoznate prvotne funkcije, nakon koje slijedi bastion Civran (slike 18 i 19). Njemu nasuprot, uz zapadnu liniju ulice, krajem stoljeća se podiže kuća Pavlović, organizirana kao trokatnica s jednokatnim aneksom (slika 20).

Luka Jelić 1894. godine u knjizi *Vodja po Spljetu i Solinu* usputno spominje *Marmontov put*, pišući kako se tu nalazi francuski konzulat. Prokurative, iako nedovršene, smatra boljom novijom gradnjom, a ističe i kao važne novu zgradu ribarnice te funkciju postojećeg sumpornog kupališta.³³ Iz svega navedenog vidimo da se intenzivnim izgradnjama tijekom XIX. stoljeća Marmontova ulica započinje definirati i urbanistički i simbolički u strukturi grada. Izgradnjom objekata i njihovom različitom namjenom, ulica počinje dobivati na značenju koje će se još više intenzivirati tijekom sljedećeg stoljeća.

³³ JELIĆ, 1894: 3., 8., 209.

2.3. Ulica u prvoj polovici XX. stoljeća

Prvo imenovanje ulice spominje se 1860-ih, kada se imenuje po jednom od kućevlasnika kao *strada Giustini*, no prema odluci narodnjačke općinske uprave u XX. stoljeće ulazi kao *Marmontov put*, da bi 1912. godine dobila današnji naziv *Marmontova ulica*. Tek u kratkom periodu talijanske okupacije, od 1941. do 1943. godine, ulica će nositi naziv *Corso Guglielmo Marconi*, prema talijanskom fizičaru i nobelovcu.³⁴

Osim današnjeg imena, ulica je tijekom prve polovice XX. stoljeća dobila i cjelovito oblikovanje istočnog i zapadnog perimetra, kao i brojne funkcije koje su i danas prisutne, a postavljeni su i temelji konačnog oblikovanja ulice na njenom sjevernom kraju, kao dio šireg regulacijskog plana grada. Stoga je ovo poglavlje posvećeno prikazu navedenog, kao bitnom zaključku zahvata započetih s maršalom Marmontom, odnosno kao početku uključivanja Marmontove u novu sliku grada, uz zahvate koji će do danas ostati temom brojnih rasprava.

Počevši od 1909. pa do 1928. godine konačno je realizirana istočna strana Prokurativa, a time i oblikovanje donjeg dijela zapadnog perimetra ulice. Izvedba se provodi postupno, odstupajući od prvotnih nacrti, tako da u konačnici na strani prema Marmontovoj ulici imamo tri stilski i estetski različite cjeline (slika 21). U nastavku se podiže ugaona trokatnica Duplančić, izvedena stilski u duhu secesije, poput nove zgrade sumpornog kupališta na istočnoj strani ulice, obje rad arhitekta Kamila Tončića (slike 22 i 23).³⁵ Potonja trokatna uglovnica podignuta je 1903. godine južno od kuće Vidović te ispred prethodne jednokatne prošlostoljetne zgrade kupališta. Zgrada je i danas sačuvala istu funkciju te predstavlja jednu od najreprezentativnijih primjera secesijske arhitekture u Hrvatskoj.³⁶ Ove veće izgradnje praćene su i manjim zahvatima, koji definiraju izgled i funkciju ulice, većinom zadržanih do danas. Tako se u prizemlju niže kuće Ilić 1922. godine probija prolaz koji i danas spaja Marmontovu ulicu s Morpurgovom poljanom na prostoru nekadašnjeg bastiona Bernardi, 1929. godine ulica se asfaltira, a 1934. godine otupljen je i ostatak ugla bastiona Civran zbog prilagođavanje ulice prometu (slika 19).³⁷ Nešto kasnije, za vrijeme bombardiranja grada u Drugom svjetskom ratu, teško je oštećena kuća Vidović (slika 24). Kuća se u konačnici ruši, čime se ispred zgrade ribarnice otvara praznina, koju ribarnica prisvaja i prenamijenjuje u prostor za prodaju na otvorenome (slika 25). Iznenadujući je broj i raznolikost namjena koje

³⁴ MULJAČIĆ, 1990: 205.

³⁵ KEZIĆ, 1991: 98.-102.

³⁶ PIPLOVIĆ, 2003: 74.-83., 291.

³⁷ MULJAČIĆ, 1990: 127.

su se u to doba koncentrirale uz ulicu, a posebno fascinira prisutnost nekih od njih i u današnjem životu ulice. Osim spomenute ribarnice i sumpornog kupališta, tu je i kino Karaman smješteno u prolazu kuće Ilić, ljekarna u istoj kući koja je do danas sačuvala izvornu opremu, te umjetnička galerija „Galić“ u procjepu između kuće Duplančić i sjeverne zgrade Prokurativa (slike 26 i 27).

Važnost koju je ulica imala u razvoju i budućnosti grada, vidljiva je ne samo kroz opisane gradnje i namjene koje su tu našle svoje mjesto, već i kroz uvrštavanje ulice u daljnje strategijsko-razvojne planove grada Splita. Od sredine XIX. do početka XX. stoljeća broj stanovnika se udvostručio, s 11708 stanovnika prema popisu iz 1857., do 1920. godine s 25037 stanovnika.³⁸ Već gradonačelnik Bajamonti pokušava regulirati pravilan razvoj grada tako što 1862. godine naručuje prvi regulacijski plan širenja grada, ali on nažalost nije sačuvan. Novi neslužbeni plan s detaljima za daljnje uređenje grada stvara inženjer Petar Senjanović 1914. godine (slika 28). Na njemu se ističe zanimljiv detalj na području bastiona Priuli, kojim je na sjeveru završavala Marmontova ulica. Isprekidanim linijama označen je produžetak ulice kroz bastion prema trgu koji se nalazio ispred njega (slika 29). U prethodnim planovima grada ne nalazimo takav detalj, kao što je tek tri godine ranija feld skica austrijskog katastra iz 1910. godine (slika 30). Nakon Prvog svjetskog rata nastavlja se s planiranjem razvoja i organiziranja grada. Ovaj put raspisuje se javni međunarodni natječaj za izradu plana grada 1923. godine, a najbolje je ocjenje rad njemačkog arhitekta Wernera Schürmanna, koji je potom nakon niza nadopunjavanja usvojen 1926. godine.³⁹ Jedna od glavnih ideja plana je rasterećenje gradske jezgre i usmjeravanje razvoja grada prema sjeveru, a glavna os započinjala bi Marmontovom ulicom, ponavljajući ideju iz Senjanovićeve plana produžavanja ulice na sjeveru probijanjem bastiona Priuli (slika 31).

Do sredine XX. stoljeća Marmontova ulica je oblikovana u punoj dužini stvorenoj na početku prethodnog stoljeća. Postupnim izgradnjama dobila je izgled reprezentativne gradske ulice, a važnosti koju zauzima u životu grada doprinio je širok dijapazon namjena koje su tu pronašle svoje mjesto. Daljnja sudbina ulice određena je planovima koji su uključivali regulaciju širih gradskih područja, a kako su se odrazili na samu ulicu bit će opisano u daljnjim poglavljima.

³⁸ PIPLOVIĆ, 2008: 1

³⁹ PIPLOVIĆ, 2008: 28

3. Marmontova ulica: od 1947. godine do danas

3.1. Marmontova ulica u drugoj polovici XX. stoljeća

Nakon Drugoga svjetskog rata nastavlja se trend ubrzanog rasta broja stanovnika započet već početkom stoljeća. S tim se javlja i zahtjev za većim stambenim kapacitetima, a s tim povezano i uređenje drugih popratnih društvenih i infrastrukturnih aspekata. Inicijative za reguliranim razvojem grada javljaju se već u prethodnom stoljeću, s prvim regulacijskim planom iz 1862. godine, koji nažalost nije sačuvan. Ipak, ideja se nastavlja još dvjema regulativama, neslužbenim prijedlogom urbanističkog razvoja Splita iz 1914. godine te novim regulacijskim planom iz 1926. godine. Rat i talijanska okupacija privremeno su prekinuli nastojanja viših gradskih instanci, ali već 1947. godine ostvaruje se jedan od predviđenih zahvata, produženje osi Marmontove ulice na sjeveru kroz bastion Priuli, kako bi se spojila s trgom izvan bedema. Ulica tada postaje jedna od glavnih gradskih prometnica. Ubrzo nakon toga usvojen je prvi poslijeratni urbanistički plan Splita, poznat kao „Direktivna osnova“ iz 1951. godine, autorskog dvojca Budimira Pervana i Milorada Družeića.⁴⁰ Taj plan je činio osnovu daljnjih planiranja, naznačujući makrozone i glavne infrastrukturne poteze, dok je detaljnije urbanizacijske elemente pojedinih dijelova grada tek trebalo urediti urbanističkim dokumentima nižeg reda.⁴¹ Jedna od takvih detaljnijih razrada iz 1954. godine zahvaćala je Marmontovu ulicu, predviđajući rušenja uz njenu istočnu stranu kako bi se proširila na čak 32 metra.⁴² Tim znatnim rušenjima ulica bi postala *glavna ulazna gradska prometnica* protežući se 800 metara prema sjeveru grada, spajajući obalu s predjelom Lovret na sjeveru. Nova razrada dijela Direktive predložena je 1958. godine gradskom odboru, kada Boris Kalogjera sa suradnicima iz Urbanističkog biroa, jednog od tadašnja tri splitska projektna poduzeća, izrađuje idejno urbanističko rješenje tzv. *Novog gradskog centra* (slike 33 i 34). Taj prijedlog još jednom ponavlja koncept dotadašnjih urbanističkih planova, rasterećenje stare gradske jezgre stvaranjem novog gradskog središta na sjeveru. Kako bi se povezala stara jezgra s novom, planirana središnja os započinjala bi Marmontovom ulicom te se nastavljala kroz sjeverna predgrađa Dobri, Lovret i Glavičinu gdje je predviđeno smještanje novog upravno-

⁴⁰ TUŠEK, 1996: 22.

⁴¹ TUŠEK, 1996: 22.

⁴² MULJAČIĆ, 1990: 128.

poslovnog centra. Ovaj projekt planirao je izvedbu dugačke pješačke osi uz koju bi se izmjenjivale trgovačka, poslovna i upravna zona, a motorni promet bio bi prebačen na velike prometnice s bočnih strana novog centra (slika 33). Unatoč zaključcima usvojenima u Splitu 1956. godine na *Konferenciji o problemima uređenja starog dijela grada*, koji se protive purifikaciji i zalažu za očuvanje cjelovite strukture starog dijela grada, i ovim projektom obuhvaćena su rušenja dijelova postojeće strukture grada, kao što je uklanjanje kuće Jelaska i samostana Gospe od Zdravlja na Trgu Gaje Bulata te pučkog predgrađa Dobri (slika 34).⁴³ U konačnici jedini dio projekta, koji je opet tek djelomično ostvaren 1962. godine, proveden je u sklopu revitalizacije zapadnog dijela bastiona Priuli (slika 35). Planovi se stvaraju i odobravaju, ali u konačnici nedostaje i njihova realizacija. Građevinske aktivnosti većinom su orijentirane na povećavanje stambenog kapaciteta, bez potrebnog popratnog infrastrukturnog sadržaja, što će 1968. godine potaknuti raspisivanje kombiniranog pozivnog i općeg natječaj na razini države za idejno urbanističko rješenje novog gradskog centra sa svim popratnim sadržajem u istočnom dijelu grada.⁴⁴ Ponovni pokušaji reguliranja sjevernog dijela grada, s ponavljanjem ideje središnjeg koridora, javljaju se 1972. i 1978. godine, ali ponovno izostaje cjelovita realizacija.⁴⁵ Nakon ovoga polako se zaboravlja koncept centra na sjeveru i grad se počinje intenzivnije širiti prema istoku. Marmontova ulica ponovno će biti uključena u nova urbanistička promišljanja grada tek 1996. godine, kada se aktualizira tema dokidanja automobilskeg prometa u užoj gradskoj jezgri. Prenamjenom ulice u pješačku zonu povlači se i zahtjev za njenim preuređenjem, što će biti izvedeno tijekom naredne godine prema projektu arhitekta Vjekoslava Ivaniševića.

⁴³ BULJIMBAŠIĆ (2003): 40.-41.

⁴⁴ TUŠEK (1996): 182.

⁴⁵ TUŠEK (1996): 305.

3.1.1. Produženje i prenamjena ulice probijanjem bastiona Priuli 1947. godine

Planovi s početka stoljeća posvećeni planskom reguliranju razvijanja novih gradskih struktura obuhvatili su i Marmontovu ulicu. Prema njima planirano je produživanje ulice na njenom sjevernom kraju kroz sjeverni zid bedema Priuli. Nakon Drugog svjetskog rata, kada se sveopća društvena situacija polako vraća u normalu, 1947. godine započinju zacrtani radovi na produženju ulice. Zahvati poduzeti navedene godine označit će novu poziciju Marmontove ulice u urbanizmu grada, koja će se provlačiti kroz cijelu drugu polovicu XX. stoljeća. S obzirom na važnost koju je ulica tijekom prethodnog perioda imala unutar gradskog tkiva, ovo poglavlje donosi uvid u događaje koji su doveli do fizičke i funkcionalne pretvorbe ulice te njihove manifestacije na njen status.

Ako pogledamo planove koji su prethodili zahvatu u zidu bastiona Priuli, prema neslužbenom planu grada inženjera Petra Senjanovića iz 1914. godine i arhitekta Wernera Schürmanna iz 1926. godine, predviđeno je da se proboj Marmontove ulice napravi s odklonom od postojeće glavne osi (slike 28, 29, 31). Na navedenim planovima ucrtan je nastavak ulice koji bi blago skretao ulijevo, odnosno zapadnije od dotadašnjeg jasno usmjerenog pravocrtnog toka. Predviđenim probojem omogućilo bi se spajanje ulice s prostorom današnjeg Trga Gaje Bulata odakle bi se prema planu nastavljala na sjever vodeći kroz planirani novi gradski centar.

Već stoljeće ranije, kada se Split nalazio pod austrijskom upravom, 1845. godine carskom odlukom je dopušteno rušenje svih dijelova gradskih bedema, osim izolirane tvrđave Gripe i baterija na Sustjepanu i Bačvicama.⁴⁶ U naredno vrijeme Bajamonti daje izraditi prvi regulacijski plan Splita, no s obzirom da nije sačuvan, možemo samo pretpostavljati je li već on predviđao intervenciju na bastionu Priuli, s obzirom na postojeće dopuštenje.

Kao što je već spomenuto, nakon prestanka opasnosti od Osmanlija, bastioni ostaju bez prvotne obrambene funkcije, stoga ih grad tijekom XVIII. stoljeća predaje u ruke privatnih obitelji u nastojanju da ih zaštiti od uznapređovalog propadanja. Bastion Priuli zakupile su obitelji: Bajamonti, Božić i Pavlović. Obitelj Pavlović imala je najveći udio, uređujući privatni park na zemljanom terenu unutar bastiona, a uz spoj s dotadašnjim sjevernim završnim uglom Marmontove ulice podižu jednu od svojih kuća krajem XIX. stoljeća. U knjizi *Vodja po Spljetu i Solinu* sam bastion Priuli označava se kao *Pavlovićev bedem*.⁴⁷ Uoči

⁴⁶ DUPLANČIĆ, 2007: 39.

⁴⁷ JELIĆ, 1894: 210.

Drugog svjetskog rata javljaju se prve inicijative za otkupom zemljišta unutar bastiona. Općina 1936. godine pregovara s vlasnicima bastiona oko ustupanja prava na zemljište za odgovarajuću kompenzaciju, no sve je ostalo samo na pregovorima.⁴⁸ Ipak, nakon Drugog svjetskog rata, s novim državnim ustrojem, imovina se nacionalizira te su zahvati na bastionu Priuli omogućeni bez ometanja. Izvođenje radova započetih 1947. godine odužilo se do 1951. uslijed nedostatka odgovarajuće građevinske mehanizacije. Proboj kroz bastion nije izveden kao što je naznačeno u prethodnim planovima. U konačnici produžetak osnovne osi ulice nije izveden s otklonom, već se ulica cijelom dužinom kontinuirano pruža od južnog kraja na Rivi do Trga Gaje Bujata na sjeveru (slika 2). Prilikom izvođenja radova, zbog postizanja uličnog kontinuiteta, otkinut je zapadni dio kuće Pavlović, one koja se smjestila na križanju Marmontove i današnje Ulice kralja Tomislava. Sam zid bastiona porušen je u mnogo širem profilu od planiranog, ostajući nedovršen do danas (slika 32). Jedan od pokušaja saniranja i definiranja ove nedorečenosti poduzeo je arhitekt Berislav Kalogjera u sklopu idejnog urbanističkog rješenja „*Novog gradskog centra*“ iz 1958. godine. Dio projekta koji zahvaća Marmontovu ulicu posvećen je rješavanju nedovršenog proboja kroz zid bastiona. Projektom je predviđena izgradnja restorana u istočnom, a prodavaonice u zapadnom dijelu bedema. Obje strane bi se međusobno povezale horizontalno postavljenim jednostavnim kubičnim volumenom, perforiranim tek jednom trakom prozorskih otvora, podignutim nad stupovima-nosačima, kao pokušaj podsjećanja na nekadašnji zid bastiona (slika 35). U konačnici je izveden tek dio projekta u zapadnom dijelu bastiona izgradnjom restorana „Bastion“ uz gornji SZ ugao i dječje robne kuće „Maja“ u produžetku prema jugu (slika 36). Na više mjesta u literaturi se spominje kako su proboj bastiona i otvaranje ulice poduzeti zbog rastućeg kolnog prometa prema sjeveru grada, čime je Marmontovoj ulici dana funkcija jedne od najvažnijih gradskih prometnica.⁴⁹

⁴⁸ MULJAČIĆ, 1990: 127.

⁴⁹ BULIMBAŠIĆ, 2003:36., MULJAČIĆ, 1990: 128.

3.1.2. Prekid prometa u Marmontovoj ulici i transformacija u šetnicu 1996. godine

Posljednji veći zahvati u Marmontovoj ulici dogodili su se 1996. godine. Nakon što je prethodnih pedeset godina služila kao prometnica, odlučeno je da se ulica prenamijeni i preuredi isključivo u šetnicu prema projektu arhitekta Vjekoslava Ivaniševića (slika 37). Tijekom istraživanja kronologije događaja koji su prethodili odluci o dokidanju prometa u ulici, te zbivanjima koja su uslijedila nakon, nisam pronašla puno sačuvanih podataka. Ni sama relevantna stručna literatura nije se osobito posvetila revalorizaciji projekta preuređenja. Jedini jezgroviti izvor podataka bili su članci iz rubrike *grad Split* u dnevnim novinama *Slobodna Dalmacija*. Stoga, pozivajući se na kronologiju pročitanih članaka i bilježaka vođenih tijekom razgovora s projektantom, arhitektom Vjekoslavom Ivaniševićem, ovaj će dio rada pokušati rekonstruirati događaje oko uređenja Marmontove ulice, uz analizu izvedenog projekta.

Vrijeme u kojem se zbiva posljednja veća intervencija u Marmontovoj ulici nestabilan je period obilježen uspostavom nove države i poslijeratnim obnovama. Pod vodstvom tadašnjeg gradonačelnika Nikice Gabrića u gradu se izvode veliki infrastrukturni zahvati, od kojih su neki izravno povezani s događajima u Marmontovoj ulici. Riječ je o izradi i provedbi *Koncepcije ulične mreže grada* te izgradnji tehnološki naprednijeg kanalizacijskog sustava. Dio radova za izgradnju kanalizacijskog sustava bio je pozicioniran upravo u Marmontovoj ulici, zbog čega je grad bio prisiljen obustaviti promet kroz ulicu i preusmjeriti ga novim putevima. Istovremeno se razrađuje *Koncepcija ulične mreže središta grada Splita*, koju od 1995. godine razvija gradski Zavod za urbanizam i zaštitu okoliša, pod vodstvom Draška Bižace, u suradnji s nekolicinom splitskih prometnih stručnjaka, kao što su Ivo Lozić i Ivica Martinić.⁵⁰ Tijekom ožujka 1996. godine spomenuti radovi na kanalizacijskom sustavu zatvaraju promet u ulici, što građani iskorištavaju prenamijenjujući ulicu u šetnicu.⁵¹ Novostvorena situacija pobudila je među građanima inicijativu za pretvaranjem ulice u pješačku zonu, pogotovo među onima koji žive i rade u ulici.⁵² S obzirom na tada aktualnu javnu raspravu o uređenju novog prometnog sustava, Grad je prepoznao i prihvatio inicijativu, potvrđujući prenamjenu Marmontove ulice u elaboratu o koncepciji gradske ulične mreže,

⁵⁰ <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20050312/sdmagazin01.asp>, posjećeno 26.kolovoza 2013.

⁵¹ Z.J., 1996: 44.

⁵² ŠIMUNDIĆ- BENDIĆ, 1996: 16.

koji je takvu opciju i uzimao u obzir tijekom svog formiranja.⁵³ Nakon završetka radova na kanalizacijskom sustavu, ulica je vraćena u formu prometnice, asfaltiranog kolnika i s novim kamenim pločnikom.⁵⁴ No, u skladu s novousvojenom odlukom o prenamjeni ulice, bilo je potrebno prilagoditi cjelokupni prostor novim zahtjevima, na što je, prema vlastitom navođenju, ukazao Vjekoslav Ivanišević. Dogovorom gradonačelnika i Stručne komisije grada za poslove komunalnog opremanja odlučeno je da se preuređenje ulice izvede upravo prema projektu arhitekta Vjekoslava Ivaniševića.⁵⁵ Službenog natječaja nije bilo, što nije strano u kontekstu vremena u kojem se zahvat odvijao. Prema riječima arhitekta, nije ni postojao dokument koji je zahtijevao natječaj za rješavanjem uređenja, a sam *Plan za povijesnu jezgru* nije uključivao Marmontovu pri rješavanju uređenja gradskog perivoja. Početni radovi na uređenju započeli su sredinom svibnja 1997. godine, uz predviđeno trajanje od tri mjeseca. No, već u samom startu izvedbu je poremetila nepotpuna građevinska dokumentacija, nakon čega su uslijedili i problemi na samom terenu.⁵⁶ U konačnici, radovi su se odužili do travnja 1998. godine, kada je ulica u potpunosti stavljena u funkciju pješačkog prometa.

Ulica je uređena na podlozi radova iz 1996. godine, nakon kojih je asfaltiran kolnik i izgrađen novi kameni pločnik, za koji je odlučeno da se ne ruši. Cijeli je projekt stoga prilagođen postojećoj koti bočnih pločnika, zbog čega je ulica izvedena u tri vertikalne zone, ponavljajući tlocrtnu organizaciju prometnice. Središnji dio je podignut do razine pločnika, od kojeg je s obje strane jasno odijeljen dvjema vertikalnim zonama na nižoj razini, s funkcijom odvodnih kanala (slika 38). Osim u tlocrtnoj dispoziciji, ova trodijelna uvjetovanost vidljiva je i u popločenju. Raniji pločnici popločani su horizontalno postavljenim bijelim pravokutnim kamenim pločama, dok je središnja vertikala popločana dijagonalno postavljenim kvadratnim kamenim pločama, duž kojih se u zeleno-sivom kamenu izmjenjuju motivi dvaju ukrižanih i jednog kvadrata (slika 39). U tijeku radova kamene ploče bočnih linija zamijenjene su vrstom kamena koja odgovara središnjoj zoni, no zadržavajući pravokutnu formu. Nikad definirano proširenje ulice, na istočnoj strani od mjesta proboja kroz bastion Priuli, riješeno je kao odmorišno mjesto (slika 45). Popločano je kao i središnja zona ulica, s posađenih nekoliko stabala oko kojih su postavljene metalne stolice i horizontalni kameni blokovi te nekoliko rasvjetnih stupova uz granicu sa središnjom zonom. Ostala rasvjeta u ulici organizirana je u

⁵³ DRAGIČEVIĆ, 1996a: 16., GAMULIN, 1995: 20.-21.

⁵⁴ TOLJ, 1997: 15.

⁵⁵ DRAGIČEVIĆ, 1996b: 25.

⁵⁶ DRAGIČEVIĆ, 1997a: 16., DRAGIČEVIĆ, 1997b: 16., DRAGIČEVIĆ, 1997c: 17.

jednoj liniji, pružajući se kontinuirano duž cijele zapadne strane, uz dodatno osvjetljavanje nekih od detalja uličnog pročelja (slika 40).⁵⁷

U gornjem dijelu ulice može se naići i na dva umjetnička detalja. Na mjestu skretanja u Tomislavovu ulicu postavljena je skulptura lijevka u koju se sa zida bastiona Civran iz fige ulijeva mlaz vode, rad kipara Kažimira Hraste (slika 41). Skromniji i skriveniji rad nalazi se na samom sjevernom završetku ulice, u centralnoj liniji središnje zone, gdje je osnovni tlocrt kvadrata podijeljen u dvije forme koje tlocrtno predstavljaju bastion Priuli te dva manja kvadrata, od kojih jedan ima natpis ITD (slika 42). Riječ je o radu Gorkog Žuvele, kojim se simbolično završava ulica i upućuje poruka za daljnje uređenje i razvijanje grada. Ovako definirana ulica nije se vidljivije mijenjala do danas.

⁵⁷ TOLJ, 1998: 15.

3.2. Osvrt na intervencije u drugoj polovici XX.stoljeća

Probijanje sjevernog zida bastiona Priuli predviđa se od početka XX. stoljeća u sklopu planiranja budućeg razvoja grada. Rušenje je opravdano sve većim kolnim prometom prema sjeveru, zbog čega je Marmontovu ulicu trebalo preurediti u „pravu“, tada najvažniju gradsku prometnicu, koja bi povezivala jezgru i sjever u razvoju. Izvedeno probijanje odstupilo je od plana naznačenog u Schürmannovoj Regulacijskoj osnovi. Proboj koji je trebao skretati zapadnije od dotadašnje pravocrtne osi ulice, ipak je izveden kao kontinuirani nastavak. Iako je takvo rješenje logičnije, predomišljanja u izvedbi su dovela do devastacije probijenog zida bedema. Površina zida koja je konačno uklonjena gotovo je udvostručena od planiranog, te je time narušila reprezentativnost i status jedne od značajnih urbanističkih cjelina grada Splita. Vrhovi zida ostavljeni su oštećeni, a bočni rubovi na mjestu proboja nedefinirani.

Prema riječima Cvita Fiskovića, Konzervatorski zavod za Dalmaciju, pod čijom se nadležnošću nalazio grad Split, dozvolio je samo probijanje potrebnog uličnog prolaza pravokutnog oblika, težeći očuvanju kompaktne slike bedema. Budući da su radovi izvedeni mimo njihovih smjernica, Zavod je reagirao kritikom i zahtjevom da se proboj suzi i natkrije, a unutrašnja površina pretvori u parkovnu zonu, još jednom sa svrhom očuvanja općeg karaktera bedema.⁵⁸ Uz to, Zavod je rješenjem od 26. siječnja 1951. godine zaštitio bastion Priuli. Takav stav u skladu je s tadašnjim općim stavom Fiskovića o očuvanju starog grada, pri kojem treba čuvati povijesnu slojevitost, čak i onu bez istaknute umjetničke i povijesne važnosti.⁵⁹ Ono što govori o spontanoj gradnji kuća unutar palače, primjenjivo je i na bastion, kao bitnom dijelu slojevitog gradskog urbanizma. Za njega je takva gradnja dio povijesnog ambijenta, urbanistički simbol manifestacije potreba različitih naraštaja kojeg ne bi trebalo zanemariti u doba razvoja modernog grada. Slično razmišlja i Duško Kečkemet, koji je nedugo nakon samog Zavoda, također žustro reagirao na posljedice rušenja. Tekstom *Sačuvajmo gradske bedeme*, kao i Fisković, ističe važnost slojevitog gradskog razvoja, uvjetovanog čimbenicima različitog karaktera tijekom dugog vremenskog perioda.⁶⁰ Za njega bedemi predstavljaju urbanistički, estetski i povijesni doprinos gradu, zbog čega ih je potrebno pravovaljano vrednovati i zaštititi. U daljnjim tekstovima o splitskom urbanizmu uvodi pojam „urbanističkih spomenika“, koji su prema njegovom mišljenju ravnopravni

⁵⁸ FISKOVIĆ, 1952: 159.

⁵⁹ FISKOVIĆ, 2005: 42.

⁶⁰ KEČKEMET, 2002a: 29.

izoliranim arhitektonskim djelima, zbog čega smatra da na njih treba primijeniti isti pristup valoriziranja i konzerviranja.⁶¹ No, ni Fisković ni Kečkemet nisu isključivi u svojim stavovima o očuvanju povijesnog urbanizma naspram novih intervencija, zalažući se za rješenja koja će poštivati zahtjeve obiju strana. Ipak, u samoj praksi najčešće dominira stavka trenutnih potreba i shvaćanja, koje negiraju osnovne koncepcije prošlosti, a konačni rezultati se tek s vremenskim odmakom mogu pravovaljano valorizirati. Tako se u jednoj od javnih rasprava, vođenih 1950-ih o regulaciji razvoja grada prema sjeveru, Kečkemet suprotstavlja radikalnim rušenjima na potezu od Marmontove prema Dobrom, stajući u obranu starog ambijenta gradskih zidina i predgrađa. Na to dobiva odgovor kako nema druge valjane opcije, jer razvitak grada traži da stari Split izađe iz bedema.⁶² Zanimljiv je i članak u *Slobodnoj Dalmaciji* od 1. lipnja 1954. godine, gdje urbanisti odgovaraju na pitanja čitatelja o razvoju grada. Na pitanje o narušavanju ambijentalnih vrijednosti odgovoreno je da su urbanistički principi starog grada okruženog zidinama oprečni s otvaranjima modernog grada te da su zahvati u Marmontovoj ulici samo nastavak radova iz prethodnog stoljeća.⁶³

Nakon proboja i uklanjanja zemlje, osim narušene strukture zidova, ostao je i golemi prazni prostor bastiona. Pokušaj definiranja praznine i oživljavanja izgleda bedema dao je Berislav Kalogjera prijedlogom izgradnje višenamjenskih objekata unutar istočnih i zapadnih perimetara, povezujući ih horizontalno postavljenim kubičnim volumenom na stupovima-nosačima (slika 35). No, i taj projekt izveden je djelomično, izgradnjom objekta unutar zapadnog dijela bedema, uz rekonstrukciju dijela porušenog zapadnog dijela zida produljenjem prema središnjoj osi ulice (slika 43). Istočni dio zida ostaje razrušen, a prazni prostor prenamijenjen u parkiralište. Tako su se kontinuitet i kompaktnost pročelja uz stariji južni dio ulice našli u kontrastu s uređenjem nastavka ulice kroz bastion Priuli. Ovdje uz zapadnu stranu ulice dominira betonska konstrukcija, čije prizemno pročelje izlazi iz postojeće linije uličnog pročelja, uvlačeći se od ulice, i s nadstrešnicom koja strši prema ulici, dok je istočni dio ostavljen kao široka praznina (slika 36).

Iako su dijelovi obrambenog sustava grada rušeni i prije ove intervencije na bastionu Priuli, zahvat je naišao na reakcije nadležnih struktura, ali i dijela javnosti. Sukob između novih tendencija urbanističkog razvoja grada s težnjom konzervatora za očuvanjem slojevitosti, nastaviti će se spoticati upravo na ovom terenu. O daljnjoj sudbini ovog prostora, i njegovoj trenutnoj poziciji, bit će više riječi u narednom poglavlju.

⁶¹ KEČKEMET, 2002b: 284.

⁶² N.N., 1954a: 3.

⁶³ N.N., 1954b: 2.

Zahvat prenamjene Marmontove ulice iz prometnice u pješačku zonu nastao je u jeku velikih infrastrukturnih zahvata u gradu. Pedeset godina nakon probijanja bastiona javlja se tendencija o micanju prometa iz uže gradske jezgre, u što je uključena i Marmontova ulica. U skladu s tim, trebalo ju je urediti prema zahtjevima nove funkcije. Kontekst u kojem se donose odluke vezane uz prenamjenu ulice i njeno uređenje, obilježen je isprepletenim slijedom događaja, koji nisu jasno razlučivi i kao takvi se ne mogu lako valorizirati. Darovan Tušek u svom pregledu arhitektonske natječajne prakse u Splitu u periodu od 1996. do 2005. godine govori da je to razdoblje prijelazno razdoblje natječajne prakse, obilježeno prijelazom iz ratnog u mirnodopsko razdoblje, tijekom kojeg možemo naići na niz zbunjujućih postupaka gradske vlasti i drugih aktera, kao investitora projekata.⁶⁴

Sam izvedbeni projekt izabran je bez natječaja. Prema riječima arhitekta, nije ni postojao dokument koji je zahtijevao natječaj za rješavanje uređenja, a sam *Plan za povijesnu jezgru* nije uključivao Marmontovu pri rješavanju uređenja gradskog perivoja. Dogovorom gradonačelnika i Stručne komisije grada za poslove komunalnog opremanja odlučeno je da se preuređenje ulice izvede prema projektu arhitekta Vjekoslava Ivaniševića. Kao što je opisano, ulica je organizirana u tri vertikalne zone, uvjetovane prethodno izgrađenim novim pločnikom, ponavljajući na ovaj način formu ukinute prometnice. Projektom se pokušalo riješiti i pitanje dotada nedefiniranog istočnog dijela unutar bastiona Priuli. Ovaj prazni, prošireni kraj ulice popločan je poput središnje zone i prenamijenjen u odmorište. Bočna strana ovog prostora ostala je nedorečena, a nisu riješene ni porušene zidine, što djeluje neskladno s uređenim odmorištem (slika 46). O izvedenom projektu nije puno pisano u stručnoj literaturi. Sporadične osvrte našla sam u konzervatorskoj knjižici *Obnova bastiona Priuli* iz 2003. godine i članku Duška Kečkemeta „*BULATOVA, MARMONTOVA, RIVA, GRADSKI PARK: Četiri splitske urbanističke nedoumice*“ iz 1998. godine. Zajednička kritika projekta je nepotrebna razdioba popločenja u tri zone, prema shemi pločnika i kolnika. U konzervatorskoj studiji, popločenje i uključivanje ulice u pješačku zonu smatraju se pozitivnim pomakom gradske vlasti i preduvjetom za obnovu bastiona, a prenamjena istočnog proširenja u bastionu tek sanacijom zatečenog stanja.⁶⁵ Kečkemet je radikalniji pišući da, za njega osobno, izvedeno rješenje predstavlja promašaj sa spomeničko-povijesnog i suvremenog funkcionalnog gledišta.⁶⁶ Uz navedenu kritiku, ističe i „*prepotentnu, a*

⁶⁴ TUŠEK, 2013: 375.

⁶⁵ NIKŠIĆ, 2003a: 46., 53.

⁶⁶ KEČKEMET, 1999: 322.

nefunkcionalnu i nepriklandnu“ rasvjetu u ulici, kritizirajući gusto uređen potez rasvjetnih stupova duž zapadne strane ulice koji perspektivno smanjuju ulici i ometaju kontinuirani pogled s vrha ulice prema Rivi (slika 31). S tim se slaže i Edo Šegvić, kad govoreći o ulici u knjizi *Naš dil Mediterana*, ističe da joj potpuni ugođaj kvari niz rasvjetnih stupova od kojih se ne vidi more.⁶⁷ Kečkemet posebno bespotrebnima smatra i reflektore na pročeljima zgrada, koji su neprirodni i trebali bi osvjetljivati samo bitne spomeničke građevine (slika 22). Dotiče se i skulpture fontane, smatrajući da fontana funkcionalno nije prikladna formi ulice, a ni sama simbolika lijevka, ili *pirje*, ne odgovara jednom spomeniku, već tvornici (slike 41 i 47). Kritici funkcionalnosti fontane-skulpture priključuje se i Šegvić, navodeći kako „*kad puše vitar- nima vode, kad ne puše- ne vridi pumpa*“.⁶⁸

U cjelini, projekt je uspio kao prenamjena prometnice u šetnicu. Nije riječ ni o kakvom radikalnom zahvatu, već o prilagodbi postojećeg stanja novoj funkciji. Popločavanjem je ostvarena forma šetnice, no zadržavanje trodijelne razdiobe podnice otvoreno je raspravama. Gusta rasvjetna mreža možda je i mogla biti rjeđa, ali svojim kontinuiranim pružanjem od vrha prema dnu ulice, djeluje kao poseban naglasak pravocrtnosti, usmjeravajući šetača duž ulice, posebno u noćnim satima. Fontana u obliku lijevka, koja je postavljena na skretanju u istočnu Tomislavovu ulicu, ne smeta kretanju svojim postavom, već nefunkcionalnošću, s obzirom da se mlaz vode raspršuje uokolo. Prenamijenjivanje istočnog dijela unutar bastiona u odmoriste pozitivan je pomak u pokušaju rješavanja problema tog prostora, no samom uređenom prostoru nedostaje zelenila i definiranost istočnog zida bastiona Priuli.

⁶⁷ ŠEGVIĆ, 2007: 28.

⁶⁸ ŠEGVIĆ, 2007: 310.

3.3. Današnji izgled i funkcija ulice: osvrt na kritične točke u prostoru

Posljednjih petnaest godina Marmontova ulica ima funkciju šetnice. Popločana je u skladu s namjenom, ne zadirući pretjerano u postojeće prostorne odnose. Šetnjom od Rive prema Trgu Gaje Bulata uočava se kontinuitet pročelja s obje strane, sve do mjesta gdje ulica skreće istočno prema Tomislavovoj ulici (slika 49). Ona jesu stilski, i visinski neujednačena, ali su skladna u svojoj heterogenosti. Prostor ostavlja dojam prirodnog razvoja tijekom dužeg vremenskog perioda. No, prijelazom te „granice“ i simboličnim ulaskom u prostor nekadašnjeg bastiona Priuli, napušta se kontinuitet i kompaktnost cjeline pročelja. Novi prostor čine adaptirana zgrada u zapadnom perimetru bedema, dok su na istočnom dijelu otkinuti rub kuće Pavlović i odmorišna zona, koja je svojom uređenošću u kontrastu s neuređenim bočnim prostorom koji je ograđuje (slike 49, 45 i 46). Pogled prema Rivi jasno je uokviren kućama s obje strane ulice, dok se na sjevernom kraju usmjerenost gubi i pogledom se zahvaćaju rubovi razrušenog zida bedema te stilski i funkcionalno različite građevine trga. Jasno je da prostor unutar bedema, nastao prije nešto više od šezdeset godina, još uvijek predstavlja nedorečeni dio ulice. Ponajviše se to odnosi na zid bastiona, koji još uvijek stoji razrušenih rubova u istočnom dijelu, dok je zapadni dio „saniran“ zahvatom iz 2011. godine (slika 44).⁶⁹

Prvi pokušaji popravljivanja štete, načinjene prilikom proboja zida mimo konzervatorskih zahtjeva, određeni su Kalogjerinim planom *Novog gradskog centra*, ali su izvedeni samo djelomično u zapadnom dijelu bastiona. Tada izgrađen objekt robne kuće i restorana izveden je kao jednostavna moderna betonska konstrukcija, podijeljena u nekoliko razina (slika 36). Pročelje prizemlja bilo je ostakljeno cijelom dužinom, uvlačeći se od linije pročelja južnog dijela ulice. Duž južne dvije trećine pročelja pružala se dugačka nadstrešnica oslonjena na stupove. Iako je pratila liniju uličnog pročelja, dojam kontinuiteta i uklopljenosti dokidao je snažan kontrast s uvučenim prizemljem i katovima. Te dvije trećine imale su dvokatni objekt, još više pomaknut prema zapadu, a trećina prostora uz sam sjeverni zid bedema imala je jednokatni objekt. Pri ovoj izgradnji u smjeru ulice produžen je zapadni dio zida, ali samo u razini donje polovice (slika 43). Tijekom 1990-ih grad prodaje robnu kuću i to u tri dijela, što je zakompliciralo daljnje intervencije. Današnji izgled robne kuće projektirao je arhitekt Srđan Šegvić 2003. godine, u skladu s konzervatorskim smjernicama za uređenje i adaptaciju

⁶⁹ Do podatka o godini zahvata došla sam kroz prepisku s arhitektom Goranom Nikšićem, voditeljem gradskog Odjela za staru gradsku jezgru.

objekta, donesenim na traženje splitskog poglavarstva (slika 36).⁷⁰ One su, nastavljajući se na prve konzervatorske smjernice postavljene kod intervencija 1998. godine, još jednom tražile da se u sklopu projekta obnovi i zapadni dio sjevernog zida, tako da se povisi do razine najviše sačuvane točke, uz tehniku zidanja prema postojećem stanju.⁷¹ Također, postavlja se i plan o izgradnji stubišta uz unutrašnju stranu ovog zida, kojim bi se pristupalo šetnici koju bi tek trebalo urediti na vrhu bedema.⁷² Teži se i usklađivanju pročelja zgrade s linijom južnih pročelja te formalna obrada zidne plohe s ograničenim otvorima, koja će odgovarati karakteru ulice.⁷³ Izvedeni projekt uvelike odudara od naznačenih smjernica. Prizemno pročelje je ostalo uvučeno, dok su gornja dva kata izbačena u granicama prethodne nadstrešnice, te obavijena staklenom ovojnicom raščlanjenom mrežom kvadrata (slike 44, 47, 49). Iako arhitekt govori o decentnom objektu koji bi trebao pomiriti mnoštvo stilova u ulici, konačni učinak je upravo suprotan.⁷⁴ Prema Ivi Maroeviću, metode primjenjive u procesu interpolacije, pomoću kojih se ulazi u problematiku prostora, podrazumijevaju metodu faksimila, metodu prilagođavanja, metodu naglašavanja i metodu kontrasta.⁷⁵ Potonja je najosjetljivija metoda, jer je mala granica između „*promašaja i devalorizacije ambijenta, i afirmacije potpuno suvremene kreativne ideje*“.⁷⁶ Metoda kontrasta zahtijeva dosljednost u izvedbi koja slijedi vlastiti izričaj, bez obzira na karakteristike sredine. Primjenom te metode na primjeru adaptirane robne kuće, vidimo kako izbor stakla na fasadi kao transparentnog materijala uistinu kontrastira postojećem ambijentu, ali ovakvim rješenjem fasade, ostakljivanjem i naglašenim izbacivanjem volumena zgrade u odnosu na prizemlje, poništena je idejna neupadljivost i samo se dodatno istakao sraz novog i starog, a fasada postaje posebno problematična na ljetnom suncu, kada središnji prostor ulice dodatno zagrijava refleksijom sunca (slika 48). Obnova zapadnog dijela sjevernog zida stala je zajedno s radovima na preostaloj trećini objekta smještenoj uz njega. Takva situacija potrajala je do 2011. godine, kad se pročelje prvog kata ove trećine zgrade uklapa u stakleno pročelje južnog dvokatnog dijela. No, izvedena rekonstrukcija naznačena u smjernicama napravljena je kao zakrpa, ne uklapajući se u postojeće zide te odudarajući tehnikom, materijalom i dimenzijama izvedbe (slika 44). Taj dio bastiona, a i same ulice, iako dovršen, ostaje nedorečen u odnosu na cjelinu ulice.

⁷⁰ BELAMARIĆ, 2003: 5.

⁷¹ NIKŠIĆ, 2003b: 57.

⁷² NIKŠIĆ, 2003b: 64., 65.

⁷³ NIKŠIĆ, 2003b: 60.

⁷⁴ <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20031005/split04.asp>, posjećeno 26.08.2013.

⁷⁵ MAROEVIĆ, 1986: 198.-221.

⁷⁶ MAROEVIĆ, 1986: 216.

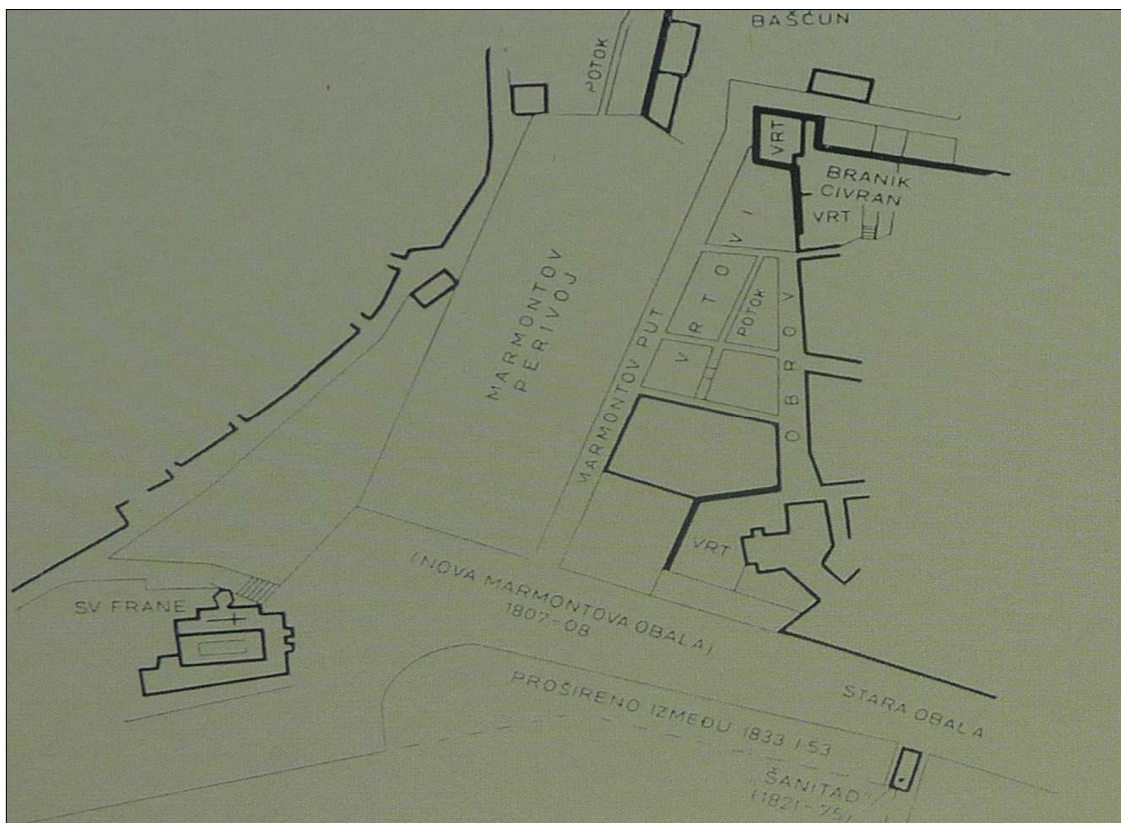
4. Zaključak

Marmontova ulica zauzima važno mjesto u urbanoj strukturi grada Splita. Iako je njen proboj popraćen rušenjem velikog dijela sedamnaestostoljetnog bedema i zadiranjem u heterogeno gradsko tkivo, tijekom vremena ta se pravocrtna ulica formirala, uklopila i srasla s okolinom. Nastala za vrijeme kratkotrajne francuske uprave nad Dalmacijom, označila je radikalnu transformaciju u sustavu gradnje ulične mreže, dokidajući slobodno oblikovanje prostora uvjetovano trenutnim potrebama gradskog stanovništva. Ulica nastaje planski, orijentirana u smjeru sjever-jug, te pravocrtno usmjerena poput još jedne ulice u postojećoj strukturi. Riječ je *cardu*, središnjoj ulici u Palači, s kojom je Marmontova ulica gotovo paralelna, a referenca na nju dodatno doprinosi njenoj povijesno-urbanističkoj važnosti.

Strukture koje su odredile liniju uličnog pročelja građene su u različitim stilovima u razdoblju od 150 godina. Usprkos tome, ne djeluju neskladno, već cjelovito. Koncentracija različitosti formirala je povijesni karakter ulice, koji uključuje neke od reprezentativnih primjera splitske arhitekture. Najčešće spominjani su secesijska zgrada Sumpornog kupališta, ribarnica kao važan primjer industrijske arhitekture i šesnaestostoljetni bastion Civran. Pored materijalnih doprinosa, povijesni, ali i funkcionalni značaj ulice ogleda se u raznolikim djelatnostima koje su tu pronašle svoje mjesto. Neke od njih postale su nerazdvojni simbol ulice, održavajući tradiciju djelovanja upravo u tom dijelu grada kroz dugi niz godina. Najranije je osnovano sumporno kupalište, nedugo nakon probijanja ulice, iskorištavajući ljekovite prirodne uvjetovanosti područja bogatog sumpornim izvorima. Susjedna ribarnica, osim što je arhitektonski važna, također predstavlja važnu djelatnost sa stogodišnjom tradicijom. Važno je još spomenuti i ljekarnu u prizemlju jednokatne kuće Ilić, koja je u uređenju interijera zadržala izvornu opremu s početka XX. stoljeća, kino Karaman u prolazu iste kuće te umjetnički salon „Galić“ u prostoru izgrađenom u procjepu između kuće Duplančić i sjeverne zgrade Prokurativa. Navedene strukture i funkcije neupitno označavaju važnost Marmontove ulice u povijesnoj i urbanističkoj slici grada, ali i temelj za konzervatorsku skrb, što je i potvrđeno njenim uvrštavanjem u zonu A u sklopu posljednjeg Generalnog urbanističkog plana Splita iz 2005. godine. Ovo je prostor koji je nastao planski na porušenom, brisanom prostoru, ali se postupno razvio u kompaktnu heterogenu cjelinu nadopunjenu djelatnostima sa stoljetnom tradicijom.

Za razliku od uspostavljenog prostornog odnosa u opisanom južnom dijelu ulice, sjeverno produženje ulice, nastalo sredinom XX. stoljeća probojem sjevernog zida bastiona Priuli, još je uvijek podložno promjenama. O ovom prostoru raspravljalo se dugi niz godina, ali poduzete intervencije koje su označile početak njegove problematike dogodile su se tek prije 60 godina. O njegovoj urbanističkoj važnosti svjedoči njegovo uključivanje u relevantne razvojno-urbanističke planove grada prve polovice XX. stoljeća. Njegovu važnost za istraživanje konzervatorskih aspekata uvjetovao je bastion Priuli i neslavni proboj kroz sjeverni zid, čije se posljedice još uvijek popravljaju. Kalogjerino rješenje činilo se dobrim pokušajem revitalizacije bedema izgradnjom višenamjenskih objekata u istočnom i zapadnom dijelu bedema te njihovim međusobnim povezivanjem horizontalno postavljenim jednostavnim kubičnim volumenom s ciljem vraćanja integriteta porušenom bedemu. S obzirom da projekt nije izveden u cijelosti, samo je dodatno zakomplicirao daljnje pokušaje definiranja ovog prostora. Sljedeća značajnija intervencija je popločavanje ulice nakon odluke o dokidanju prometa 1996. godine, čime se istočnom dijelu daje funkcija odmorišta. Ono je uređeno, ali zato nije njegova bočna strana na kojoj se od juga prema sjeveru izmjenjuju pročelja kuća, zemljani nasip i razrušeni rub istočnog dijela sjevernog zida. Na zapadnoj strani adaptira se objekt robne kuće iz 1960-ih, konačno dobivajući stakleno pročelje duž dva kata izbočena nad prizemnim pročeljem koje je uvučeno prema zapadu. U cjelini ulice, izvedeno rješenje ne uklapa se skladno. Mimo razlike u stilu i vremenu nastanka s ostatkom ulice, ono što je previše izdvaja je dominantan kontrast između uvučenog prizemlja i izbačenog volumena dvaju katova te ostakljena vanjština posebno dominantna za vrijeme ljetnih dana. Paralelno s izgradnjama u zapadnom dijelu predviđa se i rekonstrukcija zapadnog dijela sjevernog zida. Unatoč planovima i konzervatorskim smjernicama, rekonstrukcije su redovito zanemarene. Tijekom intervencije 1960-ih zid je produžen u smjeru ulice, ali samo do polovice visine. Današnji izgled dobio je 2011. godine, no riječ je o zakrpi koja je ga je povisila do najviše postojeće razine, koristeći drugu tehniku i materijal izgradnje. S obzirom na prevelik proboj učinjen kroz bastion i dugogodišnju nemogućnost njegove sanacije, o konačnom definiranju ovog dijela Marmontove ulice trebalo bi razmišljati u poveznici s uređenjem Trga Gaje Bulata. Cjelovitim rješavanjem ovih dviju cjelina dobio bi se prostorni kontinuitet kojem su težili raniji urbanistički planovi te bi se riješili i brojni urbanistički i konzervatorski problemi ovog prostora.

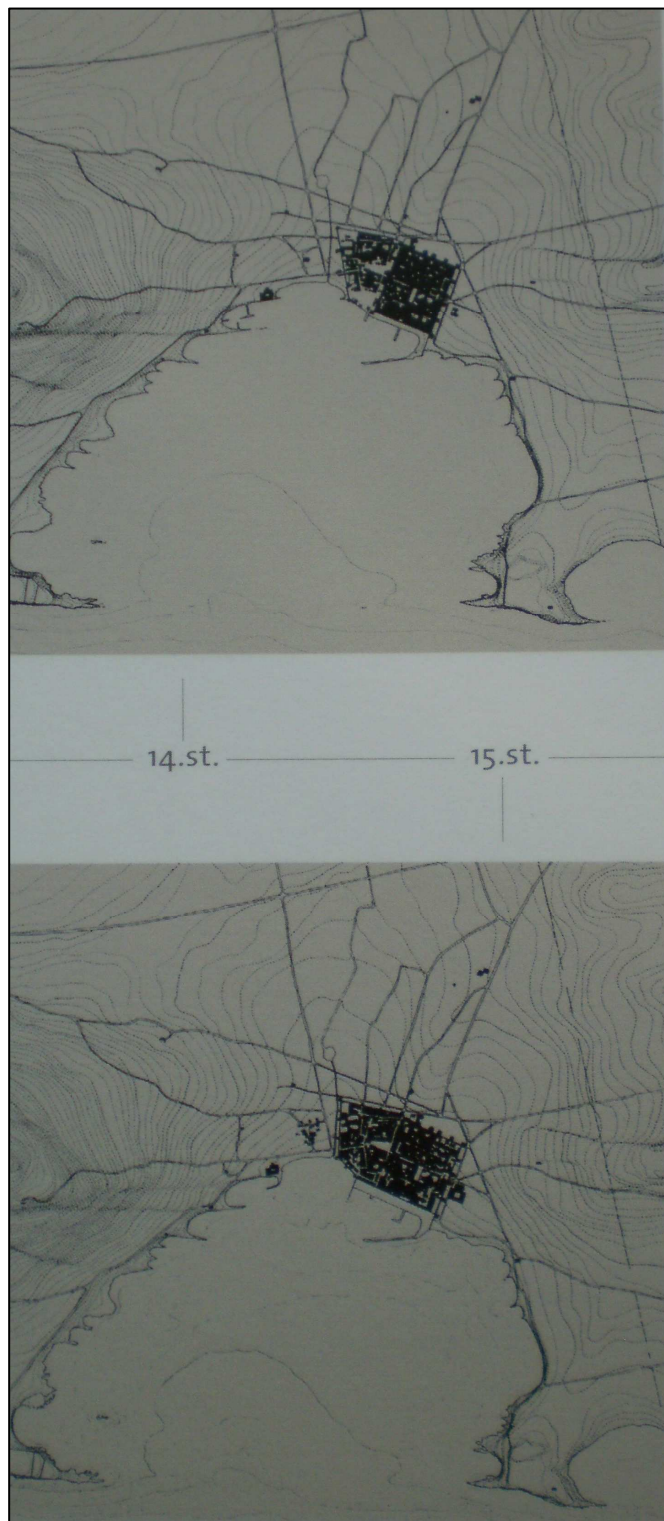
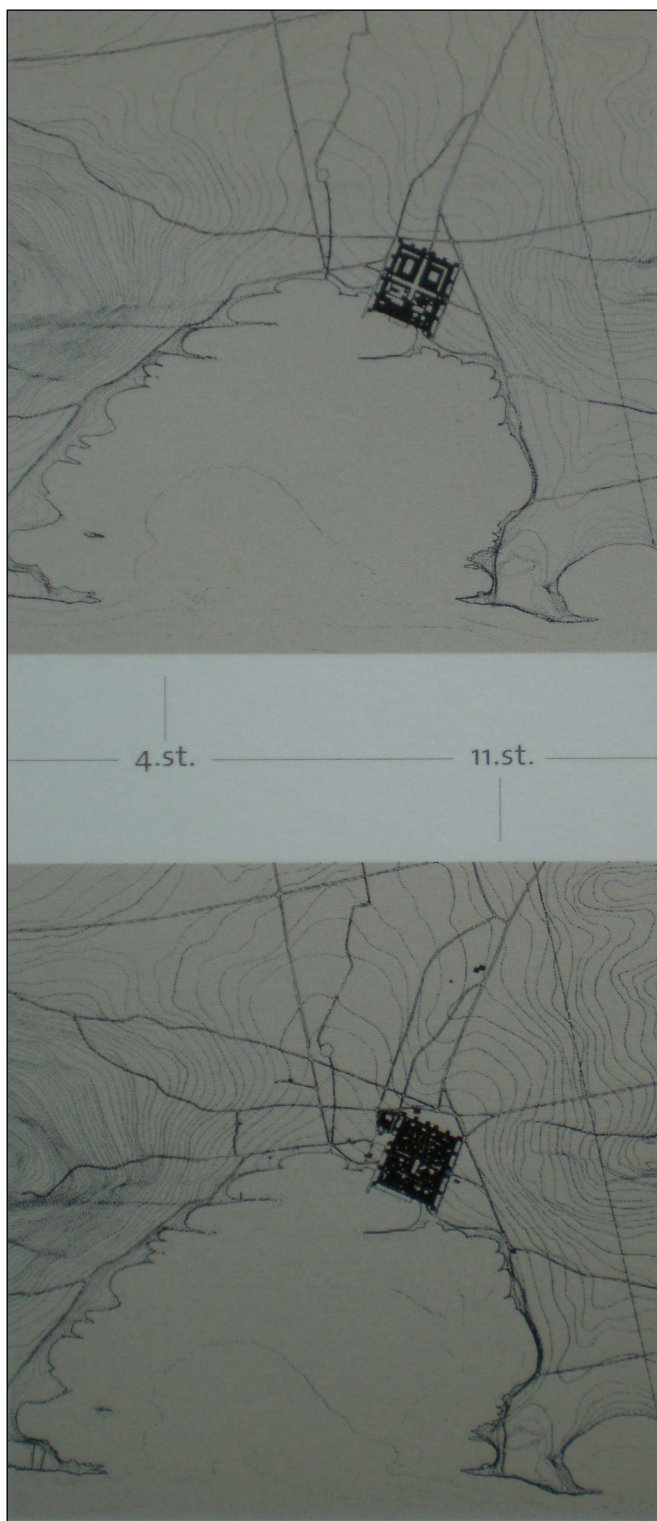
Ilustracije

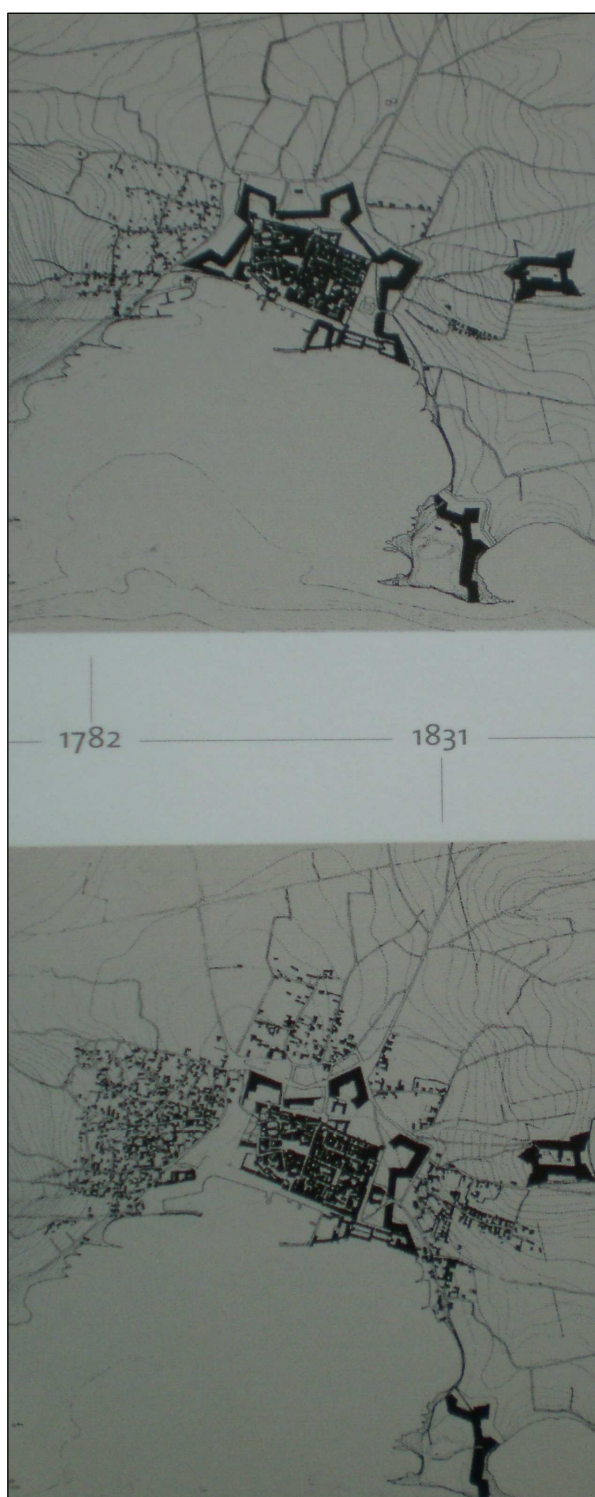
Slika 1. Marmontova ulica i perivoj 1831.godine, tlocrtni prikaz prostornog razvoja prema Slavku Muljačiću

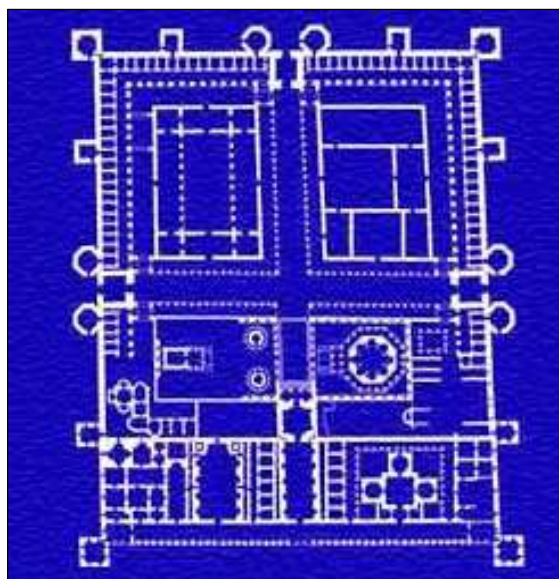
Slika 2. ortofoto snimka povijesne jezgre Splita iz 2005. godine, kvadratno je uokvirena Palača, dok se zapadno uočavaju srednjovjekovni dio grada i žuto označena Marmontova ulica

Slike 3. i 4. Prikaz nastanka Palače i širenja grada Splita izvan Palače od IV. do XV. stoljeća

Slike 5. i 6. Prikaz prostornog širenja grada Splita od 1782. do 1985. godine

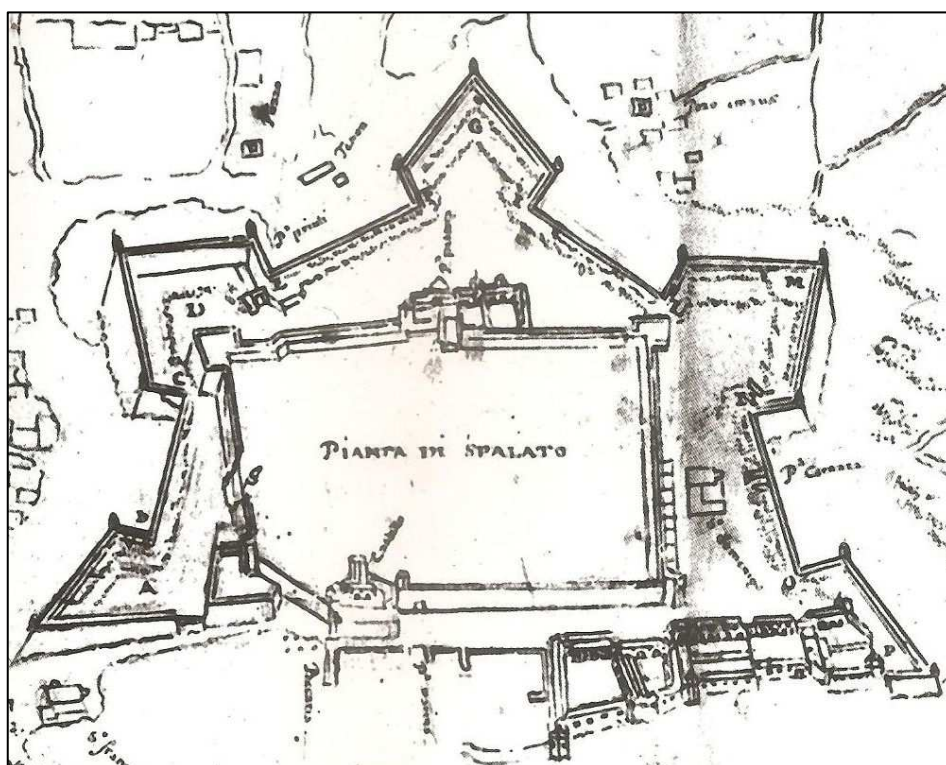
Slika 7. rekonstrukcija tlocrta Dioklecijanove palače prema Jošku Marasoviću

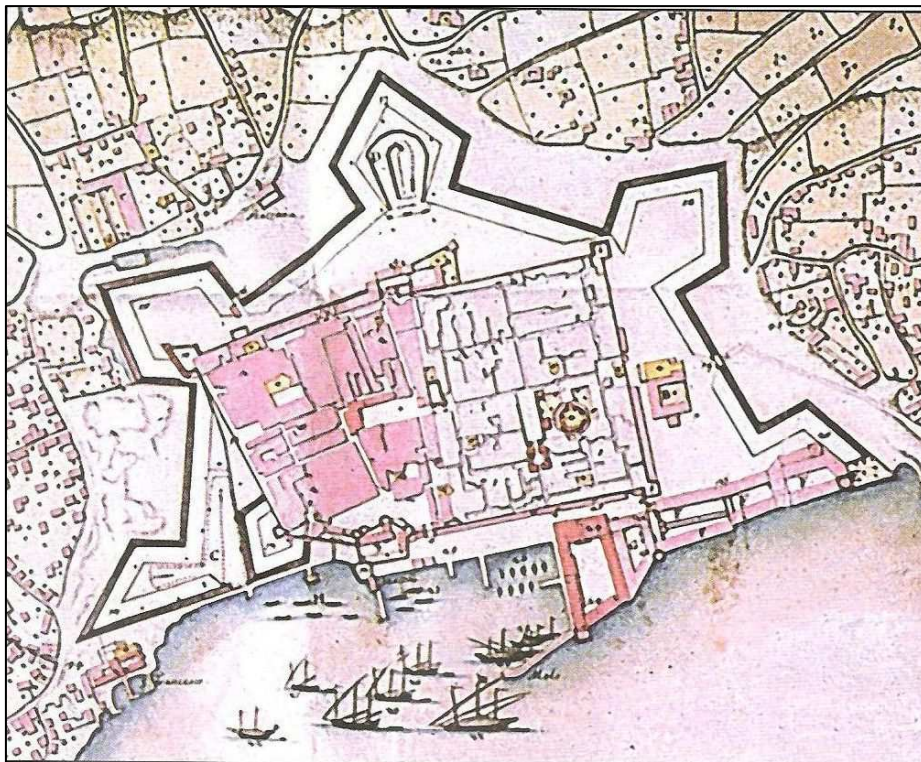
Slika 8. pogled na srednjovjekovne intervencije u Dioklecijanovoj palači i dio novog grada na zapadu

Slika 9. Plan Splita Giuseppea Santinija iz 1666.godine

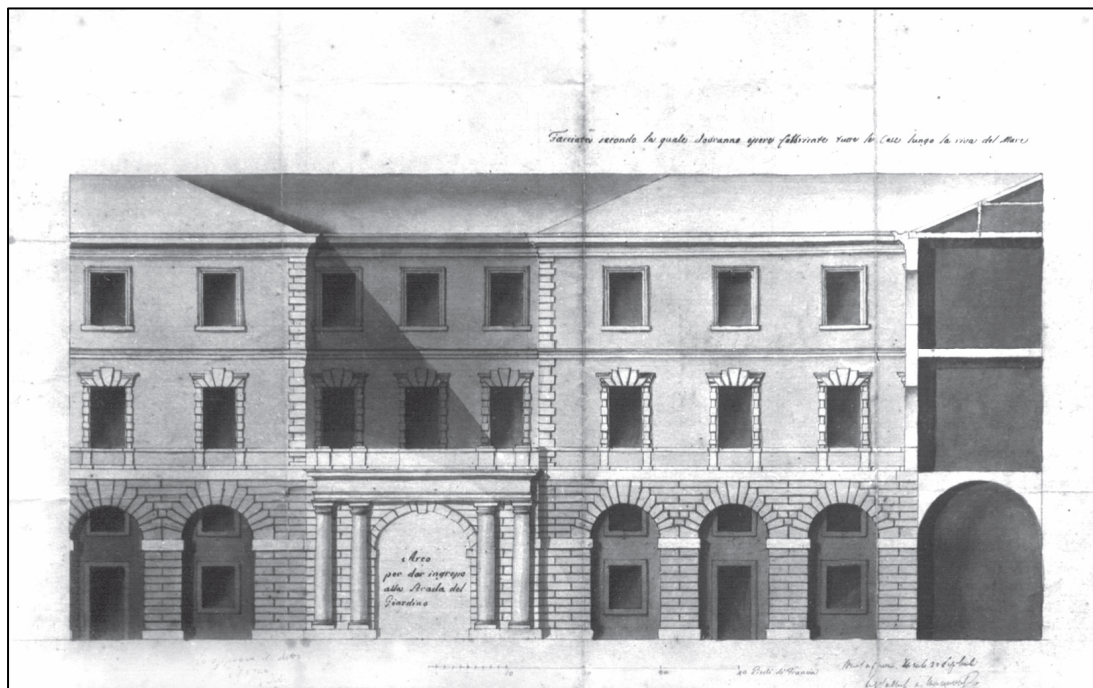
Slika 10. dio plana Splita vojnog inženjera Steffana de Boucauta iz 1692. godine

Slika 11. Dio plana grada Splita Francesca Gironcia iz 1784. godine

Slika 12. Detalj topografskog plana Splita Vicka Andrića iz 1846. godine

Slika 13. Marmontov projekt izgradnje kuća na obali, detalj ulaza u Marmontovu ulicu u obliku slavloluka iz 1807. godine

Slika 14. katastarski plan Splita iz 1831.godine

Slika 15. detalj katastarskog plana Splita iz 1831. godine s prikazom usmjerenog pravocrtnog pružanja Marmontove ulice kroz heterogenu gradsku strukturu

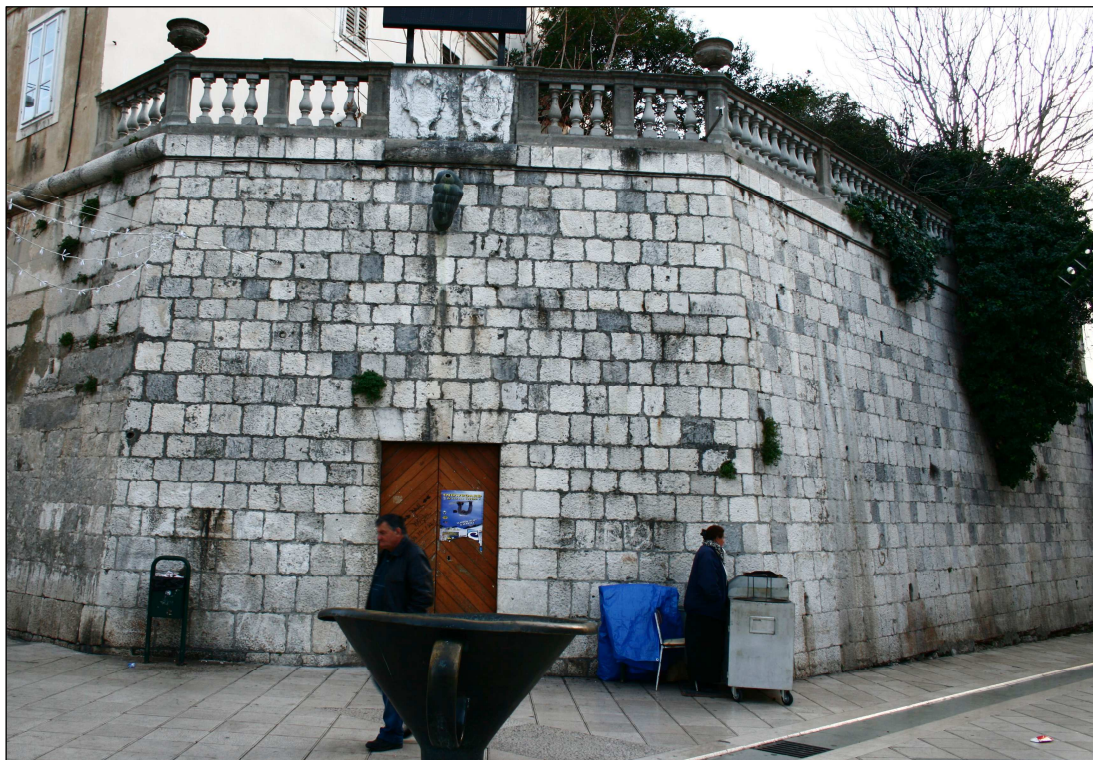
Slika 16. pogled na Prokurative početkom XX. stoljeća, istočni dio Prokurativa nije izgrađen, vide se kuće uz istočnu stranu Marmontove ulice

Slika 17. unutrašnjost ribarnice

Slika 18. konjušnica

Slika 19. bastion Civran

Slika 20. kuća Pavlović uz zapadnu stranu ulice, trokatnica s jednokatnim aneksom

Slika 21. detalj pročelja istočnog krila Prokurativa uz zapadnu stranu ulice, uočavaju se tri dijela različita prema stilu izvedbe

Slika 22. detalj pročelja kuće Duplančić na zapadnoj strani ulice

Slika 23. detalj pročelja zgrade Sumpornog kupališta smještenog uz ulicu

Slika 24. Marmontova ulica nakon bombardiranja 1944. godine, djelomično porušena kuća Vidović, u nastavku prema jugu su zgrada Sumpornog kupališta, dvokatnice Giustini i Ilić te ugaona trokatnica Ilić

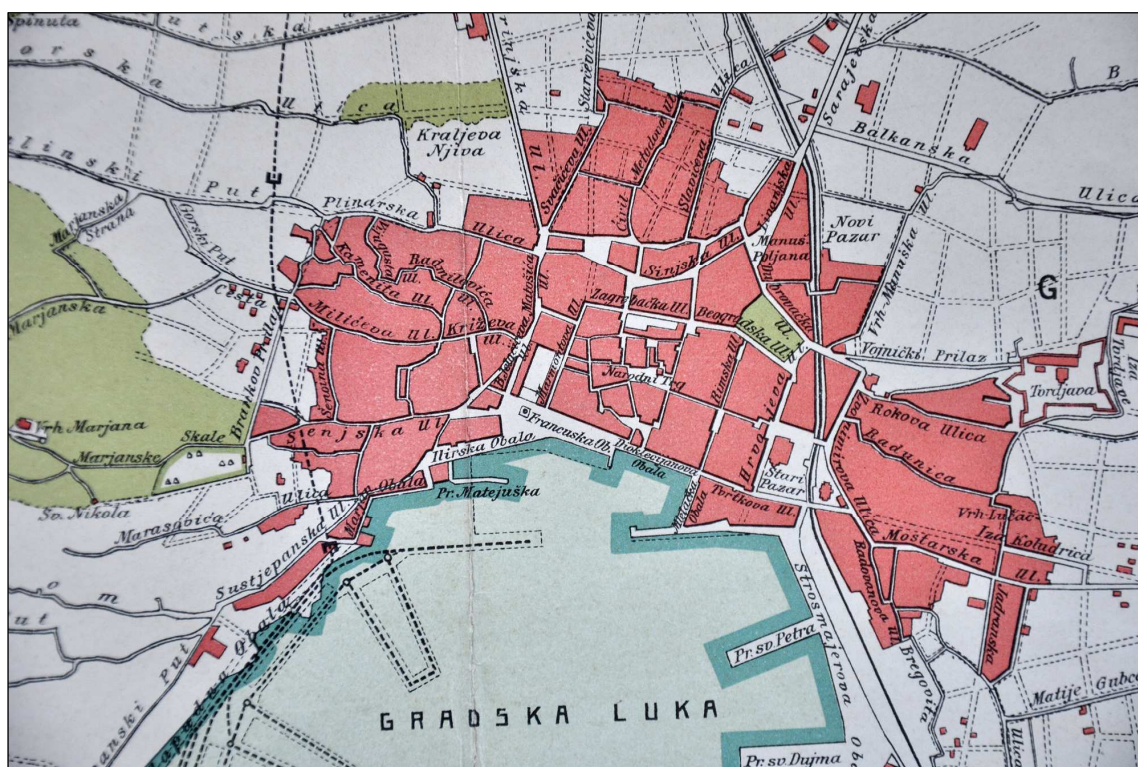
Slika 25. prostor ispred ribarnice, nastao na mjestu porušene kuće Vidović sredinom XX. stoljeća

Slika 26. detalj izvornog namještaja s početka XX. stoljeća unutar ljekarne u kući Ilić

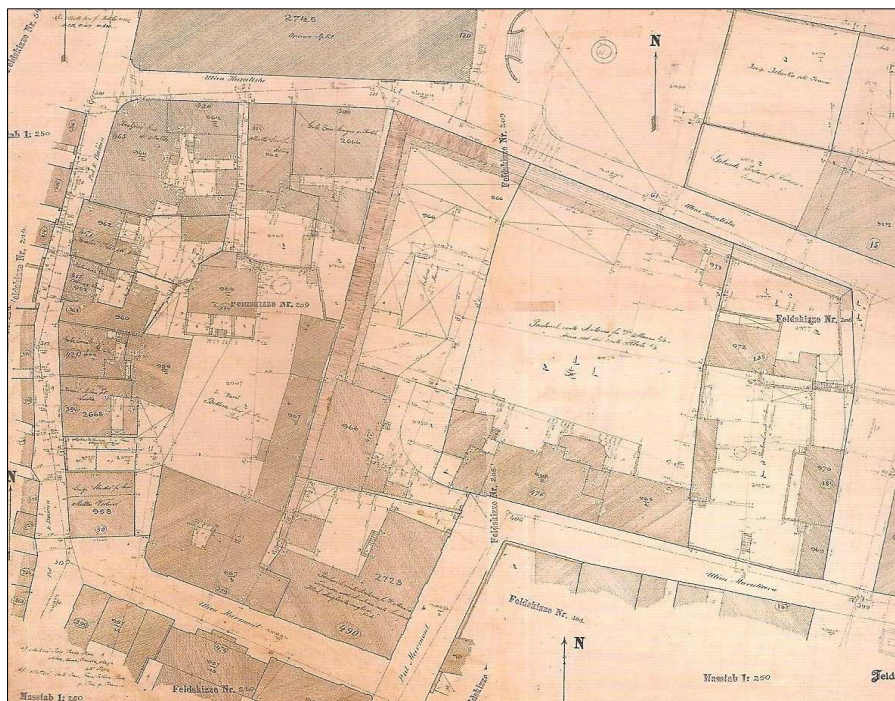
Slika 27. pročelje salona „Galić“

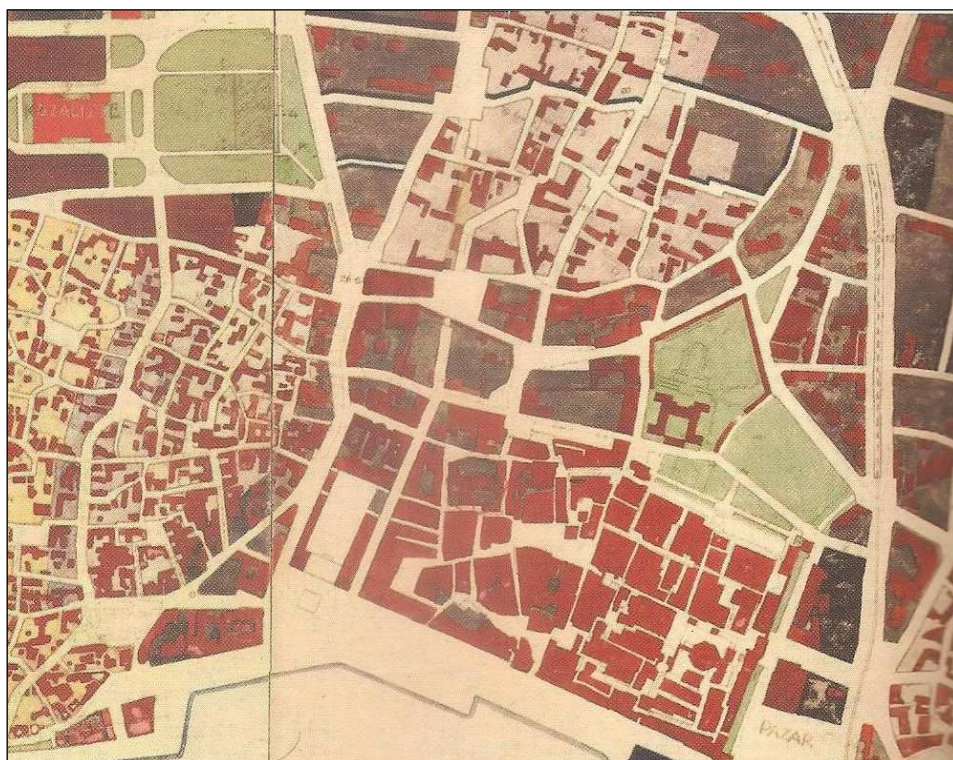
Slika 28. detalja neslužbenog Regulacijskog plana grada Splita Petra Senjanovića iz 1914. godine

Slika 29. plan proboja kroz bastion Priuli prema neslužbenog Regulacijskog plana grada Splita Petra Senjanovića iz 1914. godine

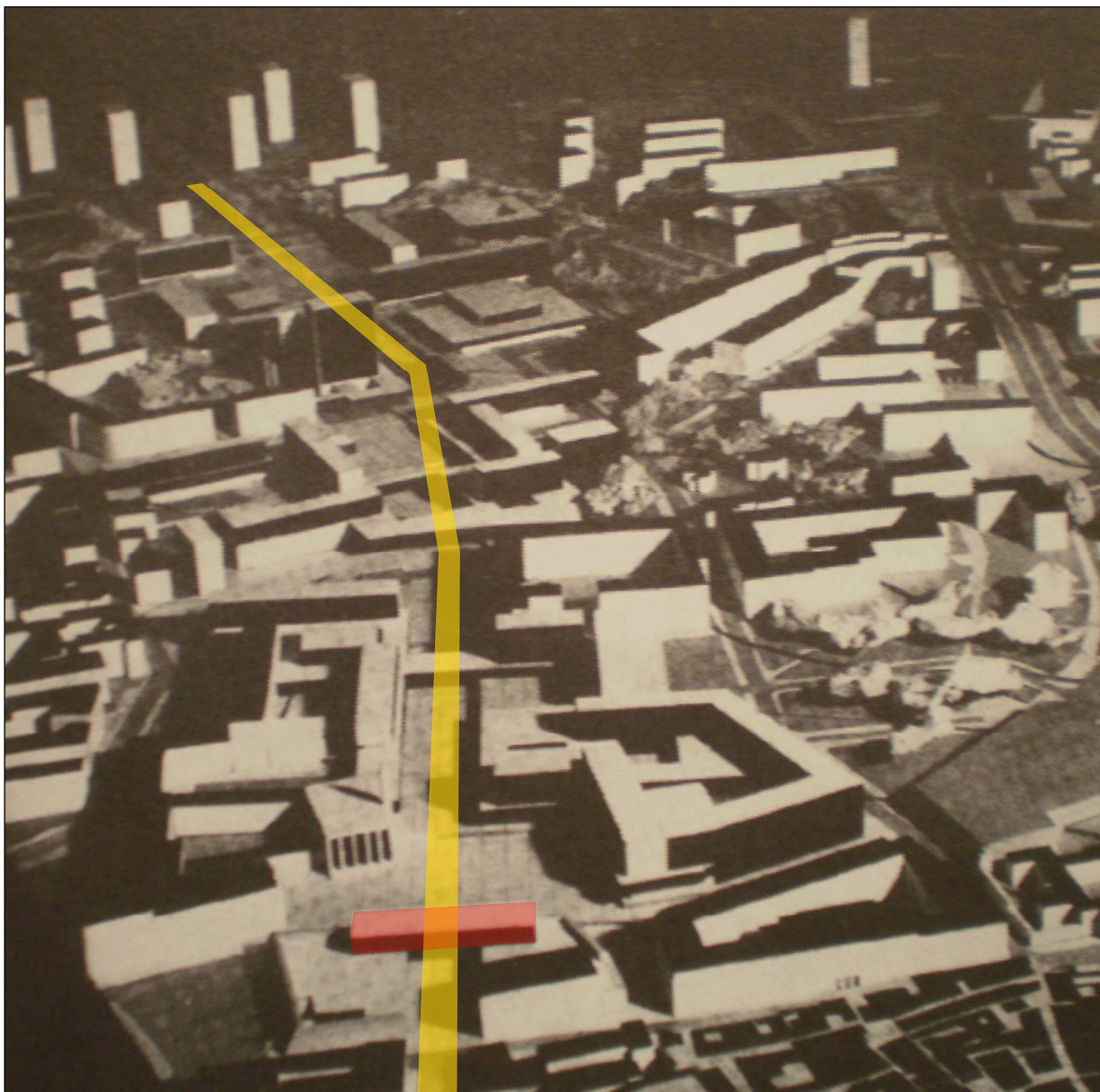
Slika 30. detalj austrijske katastarske karte grada Splita s prikazom bastiona Priuli i skretanja Marmontove u današnju ulicu kralja Tomislava, iz 1910. godine

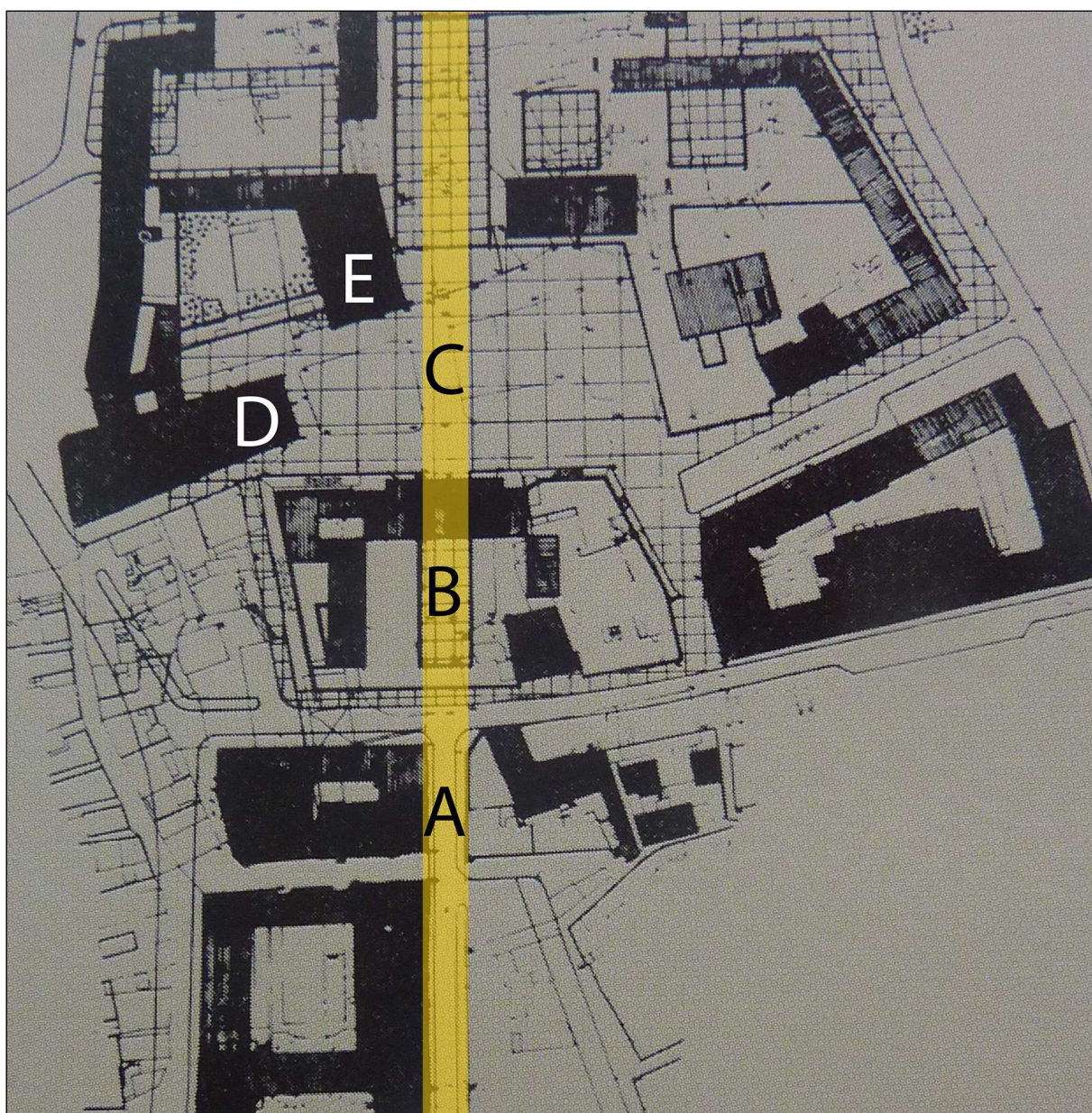
Slika 31. Regulacijski plan Splita Wenera Schürmanna nastao tijekom 1923.-1926. godine

Slika 32. detalj radova prilikom probijanja sjevernog zida bastiona Priuli tijekom 1951.godine, pogled na zapadnu stranu

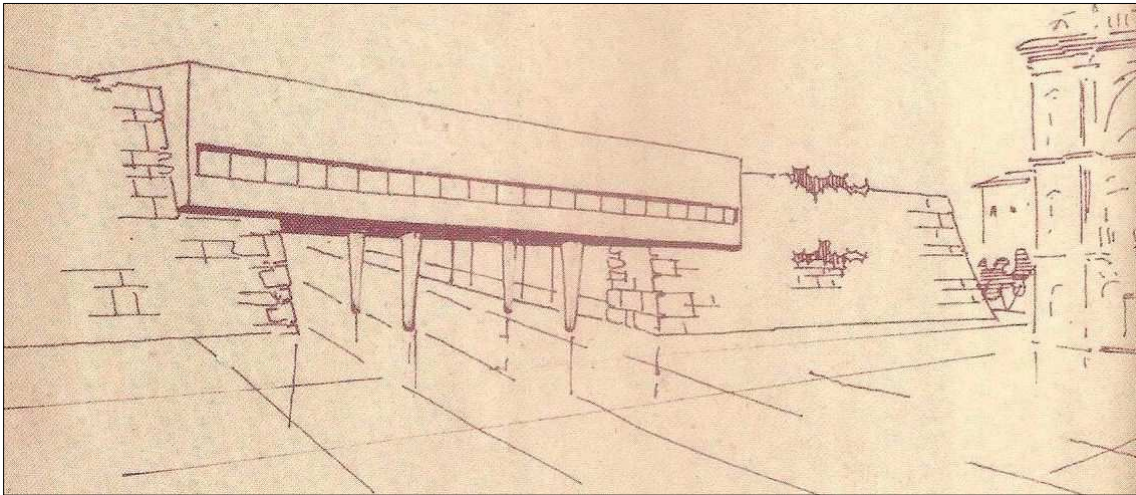

Slika 33. Maketa urbanističkog projekta Berislava Kalogjere za novi gradski centar prema sjeveru iz 1961. godine, žutom je označeno usmjerenje glavne pješačke osi duž koje bi se izmjenjivale trgovačka, poslovna i upravna zona, počevši od vrha Marmontove ulice. Horizontalno položen crveni volumen označava dio projekta revitalizacije probijenog bastiona Priuli, kojim bi se povezali zapadni i istočni kraj sjevernog zida i tako vratio integritet bastionu.

Slika 34. Detalj plana *Novog gradskog centra* Borisa Kalogjere i njegovih kolega iz Urbanističko biroa iz 1958. godine, žutom linijom je označena previđena središnja pješačka ulica prema sjeveru grada.

- A- prijelaz u noviji dio Marmontove ulice
- B- bastion Priuli
- C- Trg Gaje Bulata
- D- zgrada Hrvatskog narodnog kazališta
- E- crkva Gospe od Zdravlja

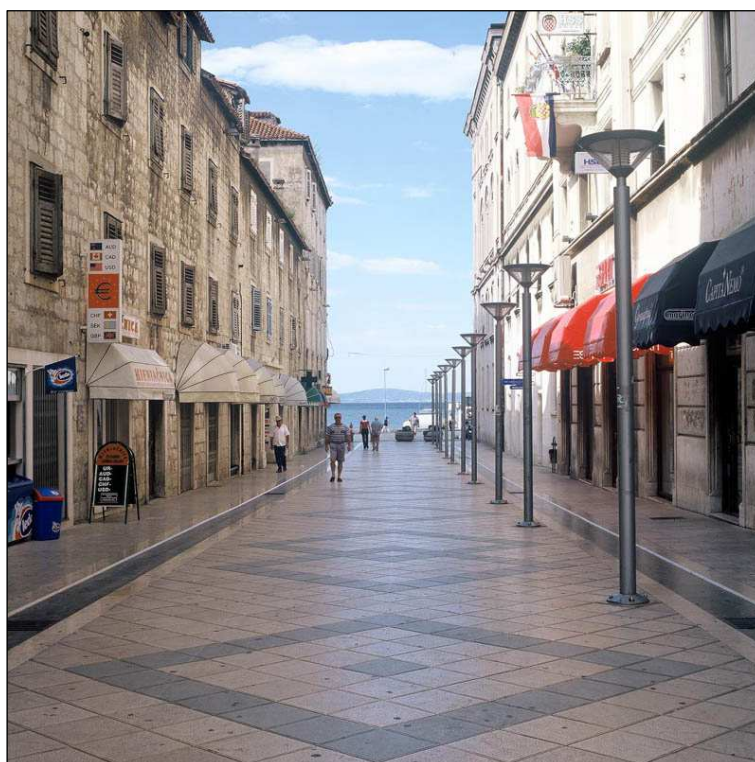
Slika 35. projekt obnove probijenog bastiona Priuli

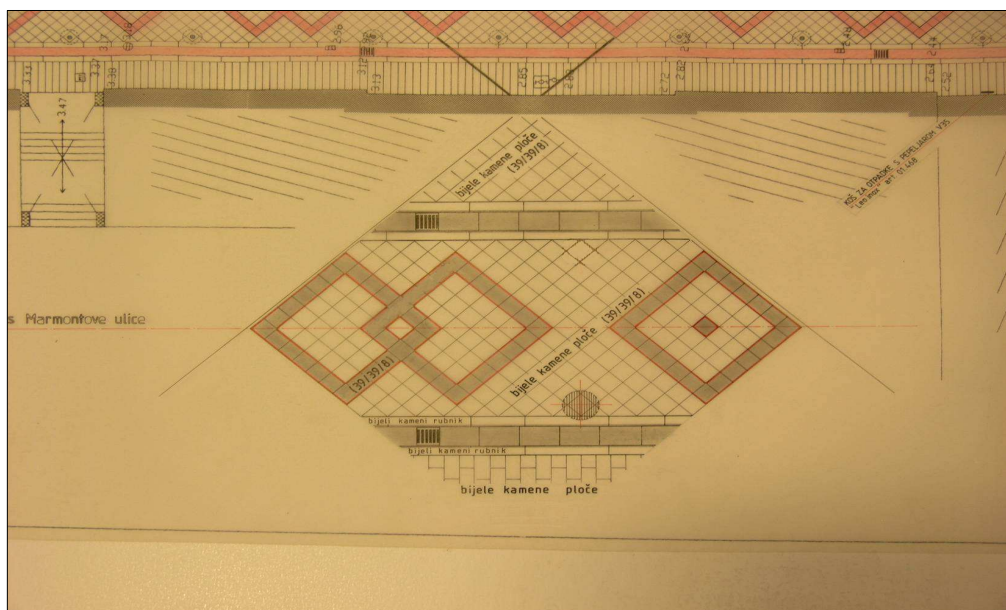
Slika 36. pogled na robnu kuću „Maja“ izgrađene prema projektu Borisa Kalogjere

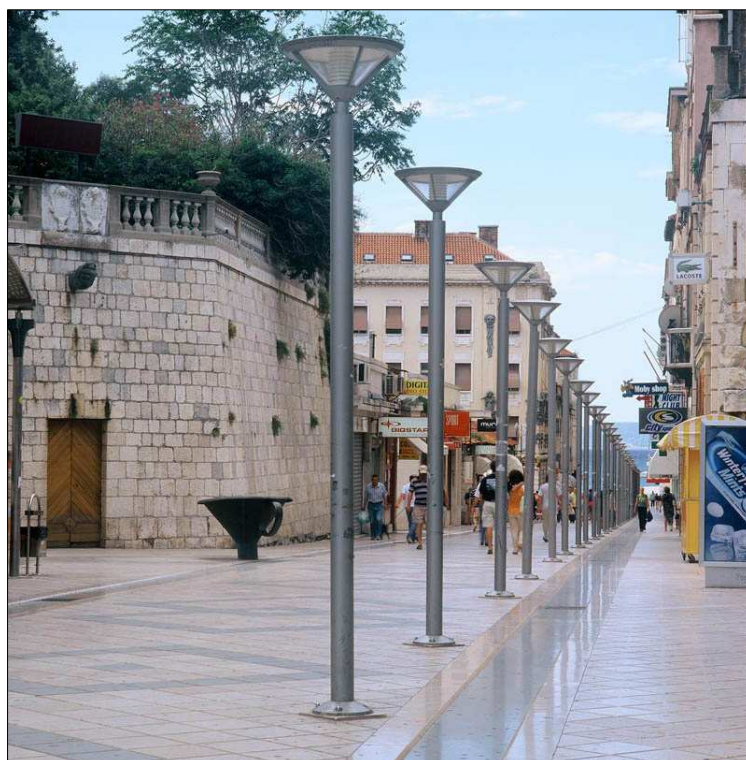
Slika 37. detalj Marmontove ulice kao prometnice

Slika 38. pogled na Marmontovu ulicu prema jugu, gdje se s lijeve strane nižu se pročelja dvokatnica Giustini i Ilić te trokatnice Ilić, a s desne pročelje istočnog krila Prokurativa

Slika 39. nacrt za motiv popločenja

Slika 40. pogled na Marmontovu ulicu prema jugu, detalj rasvjetnih stupova

Slika 41. pogled iz ptičje perspektive na fontanu Kačimira Hrašte

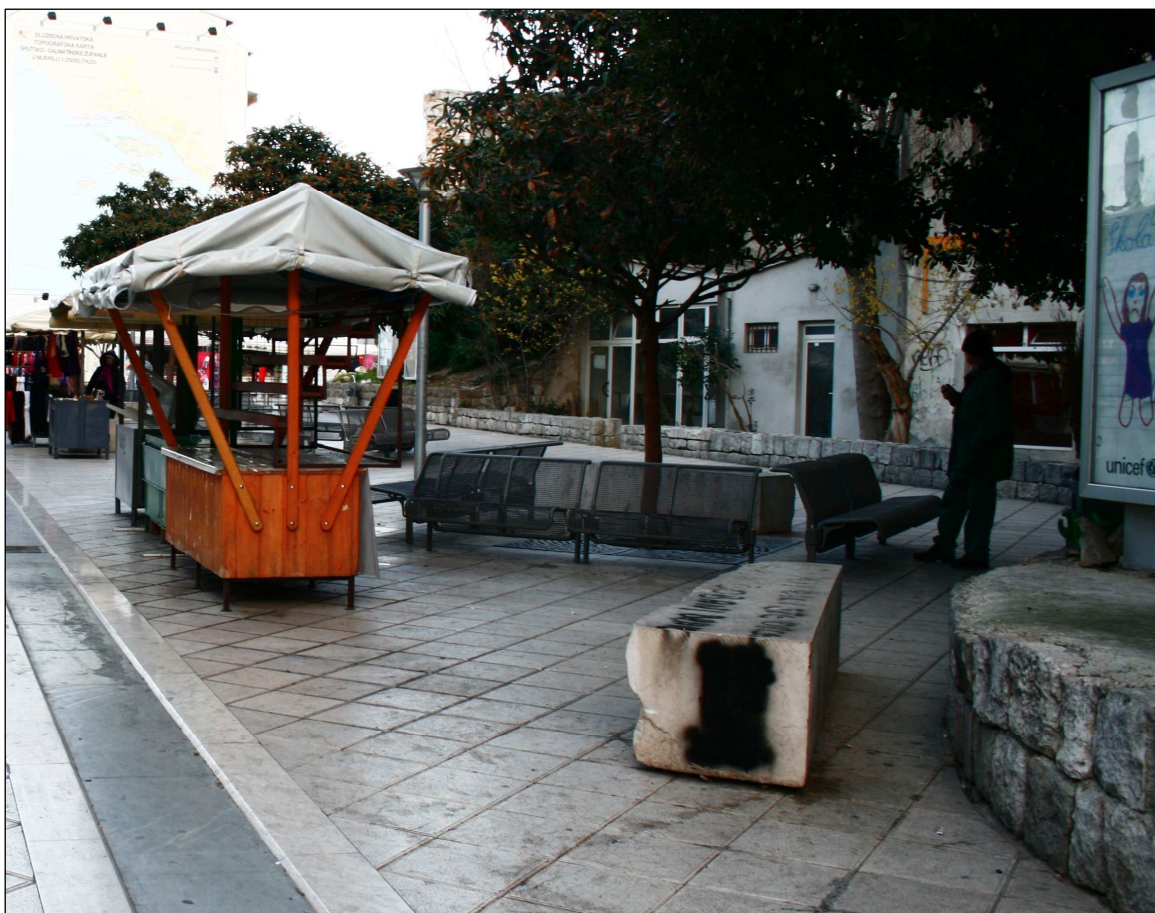
Slika 42. detalj reljefa ITD, rad kipara Gorkog Žuvele

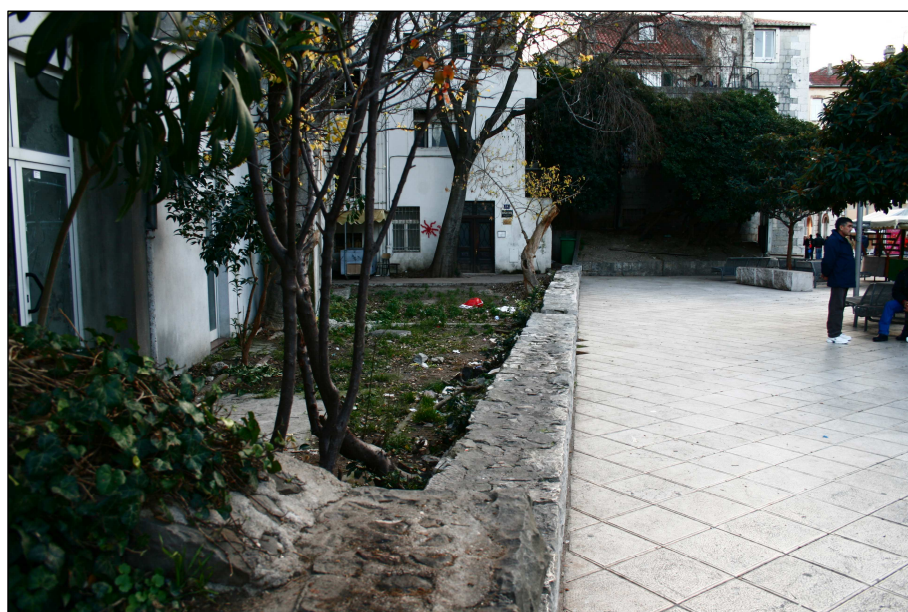
Slika 43. zapadni zid bastiona Priuli prije intervencije iz 2011. godine

Slika 44. detalj intervencije na zapadnom dijelu sjevernog zida bastiona Priuli iz 2011. godine

Slika 45. Odmorište

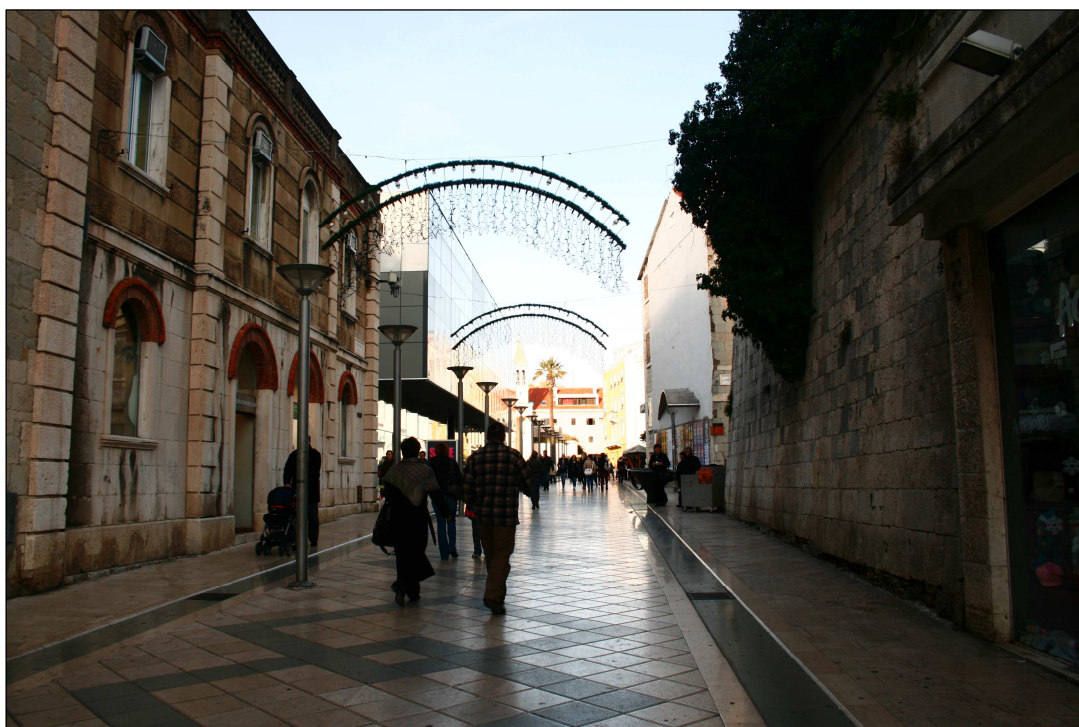
Slika 46. neugledna bočna strana uz odmoriste u istočnom proširenju Marmontove ulice unutar bastiona Priuli

Slika 47. detalj dviju suvremenih intervencija na prostoru ulice, skulptura-fontana u obliku *pirje* ili lijevka, te adaptirana robna kuća u zapadnom dijelu bationa Priuli prema projektu Srđana Šegvića

Slika 48. efekt staklene fasade adaptirane robne kuće u ulici za vrijeme jakog sunca

Slika 49. prijelaz u noviji dio Marmontove ulice produžen sredinom XX. stoljeća (lijevo: kuća Pavlović i adaptirana robna kuća, desno: zapadni zid bastiona Civran i “odrezana” strana druge kuće Pavlović)

Popis ilustracija

Slika 1. Marmontova ulica i perivoj 1831.godine, tlocrtni prikaz prostornog razvoja prema Slavku Muljačiću, MARASOVIĆ, D. (2009.), *Povijesna jezgra Splita: studije, programi, realizacije (1979-2009): 30 godina od upisa Povijesne jezgre Splita s Dioklecijanovom palačom na listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a*), grad Split, Split.

Slika 2. ortofoto snimka povijesne jezgre Splita iz 2005. godine, kvadratno je uokvirena Palača, dok se zapadno uočavaju srednjovjekovni dio grada i žuto označena Marmontova ulica, MARASOVIĆ, D. (2009.), *Povijesna jezgra Splita: studije, programi, realizacije (1979-2009): 30 godina od upisa Povijesne jezgre Splita s Dioklecijanovom palačom na listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a*), grad Split, Split.

Slike 3. i 4. Prikaz nastanka Palače i širenja grada Splita izvan Palače od IV. do XV. stoljeća, MARASOVIĆ, D. (2009.), *Povijesna jezgra Splita: studije, programi, realizacije (1979-2009): 30 godina od upisa Povijesne jezgre Splita s Dioklecijanovom palačom na listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a*), grad Split, Split.

Slike 5. i 6. Prikaz prostornog širenja grada Splita od 1782. do 1985. godine, MARASOVIĆ, D. (2009.), *Povijesna jezgra Splita: studije, programi, realizacije (1979-2009): 30 godina od upisa Povijesne jezgre Splita s Dioklecijanovom palačom na listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a*), grad Split, Split.

Slika 7. rekonstrukcija tlocrta Dioklecijanove palače prema Jošku Marasoviću, preuzeto s: http://www.split.hr/citylights/8/index_hr.html, posjećeno 09.09.2013.

Slika 8. pogled na srednjovjekovne intervencije u Dioklecijanovoj palači, preuzeto s: <http://croatia.hr/hr-HR/Otkrij-Hrvatsku/Bastina-UNESCO/UNESCO/Dioklecijanova-palaca-i-srednjovjekovni-Split?ZHNCnJez>, posjećeno 09.09.2013.

Slika 9. Plan Splita Giuseppea Santinija iz 1666.godine, DUPLANČIĆ, A. (2007.), *Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću*, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturnu baštinu, Zagreb.

Slika 10. dio plana Splita vojnog inženjera Steffana de Boucauta iz 1692. godine, DUPLANČIĆ, A. (2007.), *Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću*, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturnu baštinu, Zagreb.

Slika 11. Dio plana grada Splita Francesca Gironcia iz 1784. godine, DUPLANČIĆ, A. (2007.), *Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću*, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturnu baštinu, Zagreb

Slika 12. Detalj topografskog plana Splita Vicka Andrića iz 1846.godine, KEČKEMET, D. (1993.), *Vicko Andrić : arhitekt i konzervator : 1793 – 1866*, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Split.

Slika 13. Marmontov projekt izgradnje kuća na obali, crtež, detalj ulaza u Marmontovu ulicu u obliku slavljenika iz 1807. godine, KEČKEMET D. (2012.), *Marmontov i Mazzolijev plan zgrada na splitskoj obali*, Adrias, 2012, VIII: 155.-163., Zagreb.

Slika 14. katastarski plan Splita iz 1831.godine, Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, HR-DAST-152, KAO Split

Slika 15. detalj katastarskog plana Splita iz 1831. godine s prikazom usmjerenog pravocrtnog pružanja Marmontove ulice kroz heterogenu gradsku strukturu, Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, HR-DAST-152, KAO Split

Slika 16. pogled na Prokurative početkom XX.stoljeća, istočni dio Prokurativa nije izgrađen, vide se kuće uz istočnu stranu Marmontove ulice, fotografija, KUDRJAVCEV A. (1985.), *Vječni Split*, Logos, Split.

Slika 17. unutrašnjost ribarnice, MARASOVIĆ, D. (2009.), *Povijesna jezgra Splita: studije, programi, realizacije (1979-2009): 30 godina od upisa Povijesne jezgre Splita s Dioklecijanovom palačom na listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a)*, grad Split, Split.

Slika 18. konjušnica, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 19. bastion Civran, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 20. kuća Pavlović uz zapadnu stranu ulice, trokatnica s jednokatnim aneksom, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 21. detalj pročelja istočnog krila Prokurativa uz zapadnu stranu ulice, uočavaju se tri dijela različita prema stilu izvedbe, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 22. detalj pročelja kuće Duplančić na zapadnoj strani ulice, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 23. detalj pročelja zgrade Sumpornog kupališta smještenog uz ulicu, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 24. Marmontova ulica nakon bombardiranja 1944. godine, detalj porušene kuće Vidović, preuzeto s: <http://www.ratnakronikasplita.com/kronika/1944-1>, posjećeno 09.09.2013.

Slika 25. prostor ispred ribarnice, nastao na mjestu porušene kuće Vidović sredinom XX.stoljeća, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 26. detalj izvornog namještaja s početka XX.stoljeća unutar ljekarne u kući Ilić, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 27. pročelje salona „Galić“, preuzeto s: <http://www.hulu-split.hr/str/galic.htm>, posjećeno 09.09.2013.

Slika 28. detalja neslužbenog Regulacijskog plana grada Splita Petra Senjanovića iz 1914.godine, Kartografska zbirka, Sveučilišna knjižnica u Splitu

Slika 29. plan proboja kroz bastion Priuli prema neslužbenog Regulacijskog plana grada Splita Petra Senjanovića iz 1914. godine, Kartografska zbirka, Sveučilišna knjižnica u Splitu

Slika 30. detalj austrijske katastarske karte grada Splita s prikazom bastiona Priuli i skretanja Marmonove u današnju ulicu kralja Tomislava, iz 1910.godine, DUPLANČIĆ, A. (2007.), *Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću*, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturnu baštinu, Zagreb.

Slika 31. regulacijski plan Splita W.Schurmana nastao tijekom 1923.-1926. godine, BELAMARIĆ, J. (2003.), *Obnova bastiona Priuli- konzervatorska studija sa smjernicama za izradu Detaljnog plana uređenja*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, Split.

Slika 32. detalj radova prilikom probijanja sjevernog zida bastiona Priuli tijekom 1951.godine, pogled na zapadnu stranu, fotografija, KEČKEMET, D. (2002.a), *Sačuvajmo gradske bedeme. u Borba za grad*, Društvo arhitekata Split i Marjan tisak, Split.

Slika 33. Maketa urbanističkog projekta Berislava Kalogjere za novi gradski centar prema sjeveru iz 1961. godine, TUŠEK, D. (1996.), *Arhitektonski natječaji u Splitu: 1945. – 1995.*, Biblioteka Društva arhitekata Split, Split.

Slika 34. Detalj plana Borisa Kalogjere i njegovih kolega iz Urbanističko biroa iz 1958. godine, MARASOVIĆ, D. (2009.), *Povijesna jezgra Splita: studije, programi, realizacije (1979-2009): 30 godina od upisa Povijesne jezgre Splita s Dioklecijanovom palačom na listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a*, grad Split, Split.

Slika 35. projekt obnove probijenog bastiona Priuli, BELAMARIĆ, J. (2003.), *Obnova bastiona Priuli- konzervatorska studija sa smjernicama za izradu Detaljnog plana uređenja*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, Split.

Slika 36. pogled na robnu kuću „Maja“ izgrađene prema projektu Borisa Kalogjere, preuzeto s: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?p=96923212>, posjećeno 09.09.2013.

Slika 37. detalj Marmontove ulice kao prometnice, fotografija, KEČKEMET, D. (2002.b), *Prošlost i budućnost Marmontove ulice. u Borba za grad*, Društvo arhitekata Split i Marjan tisak, Split.

Slika 38. pogled na Marmontovu ulicu prema jugu, detalj popoločenja, Robert Leša (materijal ustupio arhitekt Vjekoslav Ivanišević)

Slika 39. nacrt za motiv popoločenja, Vjekoslav Ivanišević

Slika 40. pogled na Marmontovu ulicu prema jugu, detalj rasvjetnih stupova, Robert Leša (materijal ustupio arhitekt Vjekoslav Ivanišević)

Slika 41 pogled iz ptičje perspektive na fontanu Kažimira Hraste, Robert Leša (materijal ustupio arhitekt Vjekoslav Ivanišević)

Slika 42. detalj reljefa ITD, rad kipara Gorkog Žuvele, Robert Leša (materijal ustupio arhitekt Vjekoslav Ivanišević)

Slika 43. zapadni zid bastiona Priuli prije intervencije iz 2011. godine, BELAMARIĆ, J. (2003.), *Obnova bastiona Priuli- konzervatorska studija sa smjernicama za izradu Detaljnog plana uređenja*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, Split.

Slika 44. detalj intervencije na zapadnom dijelu sjevernog zida bastiona Priuli iz 2011. godine, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 45. odmorište, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 46. neugledna bočna strana uz odmorište u istočnom proširenju Marmontove ulice unutar bastiona Priuli, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 47. detalj dviju suvremenih intervencija na prostoru ulice, skulptura-fontana u obliku „pirje“ ili lijevka, te adaptirana robna kuća u zapadnom dijelu bastiona Priuli prema projektu Srđana Šegvića, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

Slika 48. efekt staklene fasade adaptirane robne kuće u ulici za vrijeme jakog sunca, preuzeto s: <http://www.slobodnadalmacija.hr/Split/tabid/72/articleType/ArticleView/articleId/104309/Default.aspx>, posjećeno 12.09.2013.

Slika 49. prijelaz u noviji dio Marmontove ulice produžen sredinom XX.stoljeća, snimila Sanja Kozulić, siječanj 2012.

.

Bibliografija

ADAM, R. (1996.), *Ruins of the Palace of the emperor Diocletian at Spalato in Dalmatia*, Logos, Split.

BARAS, F. (1977.), *Iz memoara maršala Marmonta*, Čakavski sabor, Split.

BARAS, F. (2011.), Dalmatinski dani maršala Marmonta (1806.-1809.), u *Dalmacija za francuske uprave (1806.-1813.): Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 18. do 19. rujna u Splitu*, ur. Nenad Cambi, Književni krug, Filozofski fakultet u Splitu: Odsjek za povijest, Split.

BELAMARIĆ, J. (1997.), *Split- od carske palače do grada*, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel u Splitu, Split.

BELAMARIĆ, J. (2003.) Uvod, *Obnova bastiona Priuli- konzervatorska studija sa smjernicama za izradu Detaljnog plana uređenja*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, Split.

BULIĆ, F. (1927.), *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Matica hrvatska, Zagreb.

BULJIMBAŠIĆ, S. (2003.), Bastion Priuli, *Obnova bastiona Priuli- konzervatorska studija sa smjernicama za izradu Detaljnog plana uređenja*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, Split.

CAMBI, N. (2005.), Dioklecijanova palača i Split, u *Dioklecijan i Split*, ur. Ivo Babić, Frane Bulić i Nenad Cambi, Slobodna Dalmacija, Split.

DRAGIČEVIĆ, J.S. (1996.a), *Marmontova samo pješacima*, „Slobodna Dalmacija“, 1996, V: 16, Split.

DRAGIČEVIĆ, J.S. (1996.b), *Prihvaćen projekt uređenja Marmontove*, „Slobodna Dalmacija“, 1996, IX: 25, Split.

DRAGIČEVIĆ, J.S. (1997.a), *Marmontova čeka građevinsku dozvolu*, „Slobodna Dalmacija“, 1997, V: 16, Split.

DRAGIČEVIĆ, J.S. (1997.b), *Radovi između pješačkih koraka*, „Slobodna Dalmacija“, 1997, VI: 16, Split.

DRAGIČEVIĆ, J.S. (1997.c), *Split, raskopani grad*, „Slobodna Dalmacija“, 1997, VII: 17, Split.

DUPLANČIĆ, A. (2007.), *Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću*, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturnu baštinu, Zagreb.

FISKOVIĆ, C. (1952.), *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950-1951. godine*, *Zbornik zaštite spomenika kulture*, knjiga 2/svezak 1, Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Beograd.

FISKOVIĆ, C. (2005.), *Dioklecijanova palača : prilog proučavanju i zaštiti*, Ex libris, Split.

GAMULIN, M. (1995.), *Amputiranje automobila*, „Slobodna Dalmacija“, 1995, XI: 20.- 21., Split.

JELIĆ, F. (1894.), *Vodja po Spljetu i Solinu*, Tiskara S.Artala, Zadar.

KEČKEMET, D. (1993.), *Vicko Andrić: arhitekt i konzervator: 1793 – 1866*, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Split.

KEČKEMET, D. (1999.), *BULATOVA, MARMONTOVA, RIVA, GRADSKI PARK: četiri splitske urbanističke neodumice*, „Kulturna baština“ 30: 315-329, Split

KEČKEMET, D. (2002.a), *Sačuvajmo gradske bedeme*, u *Borba za grad*, Društvo arhitekata Split i Marjan tisak, Split.

KEČKEMET, D. (2002.b), *Prošlost i budućnost Marmontove ulice*, u *Borba za grad*, Društvo arhitekata Split i Marjan tisak, Split.

KEČKEMET, D. (2003.), *Robert Adam: Dioklecijanova palača i klasicizam*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.

KEČKEMET, D. (2006.), *Maršal Marmont i Split*, Slobodna Dalmacija, Split.

KEČKEMET D. (2012.), *Marmontov i Mazzolijev plan zgrada na splitskoj obali*, Adrias, 2012, VIII: 155.- 163., Zagreb.

KEZIĆ, M. (1991.), *Arhitektura secesije u Splitu*, Književni krug, Split.

MARASOVIĆ, D. (2009.), *Povijesna jezgra Splita: studije, programi, realizacije (1979-2009: 30 godina od upisa Povijesne jezgre Splita s Dioklecijanovom palačom na listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a)*, grad Split, Split.

MARASOVIĆ, T. (1997.), *Split: 1700 godina razvitka*, Buvina, Zagreb.

MAROEVIĆ, I. (1986.), *Sadašnjost baštine*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Društvo konzervatora Hrvatske, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.

MULJAČIĆ, S. (1990.), *Studija o prostornom razvoju Marmontove ulice u Splitu, s posebnim osvrtom na građevinski sklop uz Obrov (1807-1989)*, „Baština“ 1990., 15/20: 119.- 134., Split.

PIPLOVIĆ, S. (2003.), *Pristup arhitekturi secesije u Dalmaciji*, u *katalogu izložbe „Secesija u Hrvatskoj“*, ur. Anđelka Galić i Miroslav Gašparović, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb.

PIPLOVIĆ, S. (2008.), *Izgradnja Splita između svjetskih ratova*, Društvo prijatelja kulturne baštine: Društvo arhitekata Splita, Split.

NIKŠIĆ, G. (2003.a), *Analiza stanja, Obnova bastiona Priuli- konzervatorska studija sa smjernicama za izradu Detaljnog plana uređenja*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, Split.

NIKŠIĆ, G. (2003.b), *Konzervatorske smjernice za obnovu bastiona, Obnova bastiona Priuli- konzervatorska studija sa smjernicama za izradu Detaljnog plana uređenja*, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, Split.

N.N. (1954.a), *Debata koja je završila kad je počela*, „Slobodna Dalmacija“, 1954, V: 3, Split.

N.N. (1954.b), *O Splitu i regulacionom planu*, „Slobodna Dalmacija“, 1954, VI: 2, Split.

ŠEGVIĆ, E. (2007.), *Naš dil Mediterana*, Naklada Bošković: Društvo arhitekata Split, Split.

ŠIMUNDIĆ- BENDIĆ, T. (1996.), *Marmontova-pješačka zona?*, „Slobodna Dalmacija“, 1996, IV: 16, Split

TOLJ, D. (1997.), *Marmontova do Božića*, „Slobodna Dalmacija“, 1997, IX: 15, Split.

TOLJ, D. (1998.), *Pročelja u Marmontovoj obasjavat će reflektori*, „Slobodna Dalmacija“, 1998, I: Split.

TUŠEK, D. (1996.), *Arhitektonski natječaji u Splitu: 1945. – 1995.*, Biblioteka Društva arhitekata Split, Split.

TUŠEK, D. (2011.), *Predgovor, Split: arhitektura 20.stoljeća*, Građevinsko-arhitektonski fakultet Sveučilišta, Split.

TUŠEK, D. (2013.), *Arhitektonski natječaji u Splitu: 1996. – 2005.*, Biblioteka Društva arhitekata Split, Split.

Z.J. (1996.), *Zatvorena Marmontova*, „Slobodna Dalmacija“, 1996, III: 44, Split.

WEB izvori:

<http://www.split.hr/Default.aspx?sec=697>, posjećeno 26.08.2013.

<http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20050312/sdmagazin01.asp>, posjećeno 26.kolovoza 2013.

<http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20031005/split04.asp>, posjećeno 26.08.2013.

<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1174> posjećeno 09.09.2013.

